

ASMENS ĮVAIZDIS XIX A. VILNIAUS KAPINIŲ EPITAFIJOSE: KOMU- NIKACINIS ASPEKTAS

Kšištof Tolkačevski | Vilniaus universiteto Knygotyros
ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ksistof.tolkacevski@kf.stud.vu.lt

Iki šiol istoriografijoje epitafija yra sulaukusi skirtingų mokslo disciplinų atstovų – menotyrininkų, literatūrologų, filologų, architektų, istorikų, archeologų dėmesio. Jų darbai atskleidė įvairių šio specifinio mokslo objekto aspektų. Vis dėlto trūksta bandymų pažvelgti į epitafiją kaip į reikšmingą komunikacijos priemonę, išreikštą įvairiose materialiose laikmenose. Todėl šiuo straipsniu mėginama bent iš dalies užpildyti istoriografijos spragą.

Straipsnyje aptariamos epitafijos paskirtys, tikslinama terminija, nagrinėjama XIX a. epitafijų specifika, aptariamas XIX a. žmogaus įvaizdis, atsispindintis Vilniaus antkapių įrašuose.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *epitafija, epitafijos paskirtis, įvaizdis, pilietiškas, socialinė komunikacija, šeima, individualumas.*

Dar iki Kristaus senovės Egipte buvo tikima, kad įrašai ant sarkofagų ir karstų turi maginių funkcijų, o senovės Graikijoje mūšio vietose dažnai iškildavo paminklai su įrašais žuvusiems kariams. Viduramžiais tradicija žymėti kapą įrašais įžengė į Europą, o Renesanso epochoje tokių pavyzdžių randama jau ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų antkapiuose. Matyt, nesuklysimė sakydami, jog įrašo turinio bei meninio pateikimo atžvilgiu epitafijos epogėjų pasiekė baroko epochoje. Lietuvoje ir XIX a. epitafijos išlaikė svarbią vietą mirusiųjų laidojimo kultūroje. Net ir šiandien, XXI amžiuje, neįsivaizduojama palaidojimo be įrašo antkapyje, tiesa, jau ne tokio turiningo kaip anksčiau. Visa tai dėl žmonijos noro įamžinti atminimą apie palaidotąjį, todėl epitafija yra įdomi komunikacijos priemonė – tam tikra atminimo forma, galinti daug pasakyti apie velionį. Iš tokios pozicijos epitafijos dar nėra nagrinėtos, todėl šio straipsnio tikslas – ištirti žmogaus įvaizdį, perteiktą XIX a. epitafijose. Tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai:

- apibrėžti, kas yra epitafija Lietuvos kultūros kontekste, išnagrinėti įvairių mokslininkų požiūrius;
- ištirti epitafiją kaip komunikacijos priemonę akcentuojant jos paskirtį;
- atskleisti XIX a. antkapių įrašuose formuotą asmens įvaizdį.

Tyrimui pasirinktos senųjų Vilniaus kapinių (Rasų, Bernardinų, Petro ir Povilo, arba dar vadinamų Saulės) epitafijos. Visos šios nekropolijos buvo įsteigtos XIX a. už tuometinio Vilniaus miesto ribų, kai įsigalėjo draudimas laidoti žmones kapinėse prie šventorių. Laidojimas užmiesčio kapinėse atvėrė kelią miestiečių luomui įamžinti mirusiuosius antkapių paminklais, kas iki tol buvo tik bajorų privilegija. Pirmosios epitafijų lentos dar viduramžiais iškildavo bažnyčiose, jos buvo kalamos po šventyklos grindimis palaidotiems bažnyčios geradariams įamžinti ir pagerbti. Vėliau šventoriuose buvo laidojami kilmingieji ir turtingieji. Tačiau nuo XIX a. epitafijos ir paminklai tampa prieinami miestiečių luomui, imami statyti kapinėse. Todėl senųjų Vilniaus kapinių antkapiai su įrašais išsaugo tipiškus XIX a. epitafijų rašymo bruožus.

Tyrimo chronologinės ribos apima laikotarpį nuo XIX a. pradžios iki XX a. pradžios. Tokį pasirinkimą galima motyvuoti tuo, jog būtent XIX a. pradžioje atsiranda pirmosios užmiesčio kapinės netoli Vilniaus (Rasų kapinės įsteigtos 1801 m.). O su Pirmuoju pasauliniu karu (1914 m.) yra susiję visuomenės mentaliteto pokyčiai: pakito mirties suvokimas, atsisakyta daugelio laidojimo tradicijų, kardinaliai pasikeitė visuotinė epitafijų rašymo tradicija.

ŠALTINIAI

Darbo šaltiniotyrynę bazę sudaro autoriaus užfiksuoti XIX a. vidurio–XX a. pradžios antkapių įrašai. Seniausios XIX a. pradžios epitafijos šių dienų nesulaukė. Jas dažniausiai buvo galima išvysti ant kolumbarijų, o pastarieji buvo sunaikinti XX a. viduryje. Laimei, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje antkapinius įrašus spėjo nurašyti Antanas Lazarovičius (Antoni Łazarowicz, 1817–1907), Liudvikas Albertas Zaštautas (Ludwik Albert Zasztowt, 1850–1918), Liucijonas Eduardas Uzembla (Lucjan Eduard Uziębło, 1864–1942), Vaclovas Veitka (Wacław Wejtko, 1861–1939) bei Aleksandras Snežka (Aleksander Śnieżko, 1896–1975). Ypatingo dėmesio ir naujo požiūrio, darbo autoriaus nuomone, vertas V. Veitkos rankraštinis paveldas. Pagrindinė dalis – „Kartotekų kolekcija“⁴¹ – dvi dėžutės su daugiau negu 5000 kortelių saugomos Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje: F28-1/1 2484 kortelės ir F28-1/2 2807 kortelės (iš viso 5148 kortelės). Kortelėse vartotų santrumpų sąrašas su paaiškinimais pateiktas byloje F28-10. Kortelės sudėtos abėcėliškai (pagal pavardes). Vienai kortelei dažniausiai skiriamas vienas antkapinis įrašas, buvęs ant žymaus asmens kapo kartu su herbu (jei toks buvo). Greta jo nurodoma V. Veitkai žinoma kapo lokalizacija – eilė ir kapo numeris. O tais atvejais, kai pateikiama epitafija, buvusi kolumbarijoje, nurodomas kolumbarijaus (V. Veitka Bernardinų kolumbarijus vadino a ir b

katakombomis, Rasų kapinėse – a, b ir c) bei eilė ir nišos numeris. Koplyčių atvejais nurodoma, ar lenta yra išorinėje sienoje, ar viduje, t. y. koplyčios rūsyje. Be to, V. Veitka pateikė informaciją apie antkapinės plokštės būklę bei medžiagas, iš ko ji padaryta, taip pat nuorodas į literatūrą ar spaudą apie kortelėje minimą asmenį. Akivaizdu, jog šio rankraštinio paveldo kūrėjas kūrė sistemą, kuri padėtų išsaugoti atminimą apie šaliai nusipelnčius asmenis, parodant jų įamžinimo formą bei galimybę atrasti juos kapinėse.

Bernardinų kapinių koplyčios ir kolumbarijaus nuorašai sulaukė ypatingo dėmesio, buvo Vidos Girininkienės publikuoti knygoje *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*². Straipsnio autorė aptarė kapinių įsteigimo aplinkybes, taip pat su tuo susijusią statinių – kapinių steigimo koplytėlės, tvoros su vartais, sargo namelio bei kolumbarijų su kapinių koplyčia – atsiradimo istoriją. Greta autorė pateikė ir publikuotus L. A. Zaštauto bei V. Veitkos kolumbarijų bei kapinių koplyčios (taip pat koplyčios fasado) nuorašus, atliko nuodugnų nuorašų tyrimą, lygino juos tarpusavyje, vieną kitu papildė, stengėsi atkurti tikrus įrašus. Knygoje nuorašai pateikiami originalo kalba (lenkų, senąja lenkų, prancūzų, lotynų) su vertimais į lietuvių kalbą. Iki tol niekas nėra to daręs.

Pirmą kartą V. Veitkos Bernardinų kapinių kolumbarijų antkapių įrašų nuorašus publikavo Jėzus Survila (Jerzy Surwiło) ir Audronė Kasperavičienė knygoje *Pasivaikščiojimai po Vilnių. Užupis. Bernardinų kapinės*³. Tuo tarpu kai kuriuos Rasų kapinių koplyčių ir kolumbarijų įrašus pagal A. Snežkos rankraštinį paveldą, saugomą Osolinškių nacionalinėje bibliotekoje Vroclave, pateikė architektas Edmundas Małachowiczius knygoje *Rasų kapinės Vilniuje*⁴.

ISTORIOGRAFIJOS APŽVALGA

Epitafijų tyrimai Lietuvoje, panašiai kaip ir Vakarų Europoje, prasidėjo nuo bendrų kapinių tyrimų ir plėtojosi palaipsniui. Visos kapinių tyrimo istoriografijos apžvalgos neverta pateikti, nes tai jau buvo ne kartą daryta kapinių istorikų⁵. Vis dėlto kalbant apie kapinių tyrimus reikėtų išskirti iš Vilniaus kilusio, Vroclave gyvenančio architekto E. Małachowicziaus darbus. 1993 m. pasirodė jau

1 WEJTKO, W. Kartotekų kolekcija. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAVB RS), f. 28–1.

2 GIRININKIENĖ, Vida. Bernardinų kapinių statiniai. Iš *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Vilnius, 2010, p. 139–189.

3 KASPERAVIČIENĖ, Audronė; SURWIŁO, Jerzy.

Przechadzki po Wilnie. Zarzecze. Cmentarz Bernardyński. Wilno, 1997, p. 33–41.

4 MAŁACHOWICZ, Edmund. *Cmentarz na Rosie w Wilnie*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1993, p. 162–166.

5 GIRININKIENĖ, Vida. *Vilniaus kapinės*. Vilnius, 2004, p. 16–25.

minėta plačios problematikos knyga *Rasų kapinės Vilniuje*⁶. Po trejų metų pasirodė knyga, skirta visoms senosioms Vilniaus nekropolijoms, – *Vilnius. Istorija. Architektūra. Kapinės*⁷. Autorius nagrinėja antkapinius paminklus, jų meninę ir istorinę vertę. E. Małachowiczius juos suskirsto pagal stilius, tam tikrus bruožus, chronologiją, plačiai aptardamas jų specifika, taip pat pateikia garsių žmonių, kurių paminklus nagrinėja, epitafijas. Kiek vėliau pasirodė kitas, papildytas ir praplėstas Rasų kapinių leidimas – *Rasų kapinės. Nuo aušros iki sutemų*⁸. Knygoje taip pat pateikiama vertingų epitafijų tekstų. Pastarojoje netgi yra skyrelis, skirtas epigrafikai, kur trumpai aptariamas XIX a. epitafijų atsiradimo kontekstas.

Lenkijoje panašiu metu epitafijų tekstai jau buvo sulaukę ypatingo dėmesio ir nuodugnesnių tyrimų. Dėmesio verta lenkų mokslininko Jaceko Kolbuszewskio knyga *Kapinės*⁹, gerai žinoma ir Lietuvos tyrėjams, išlieka itin aktuali ir šiais laikais. Kitas šio autoriaus veikalas¹⁰ skirtas būtent XIX a. epigrafikos pokyčiams bei degradacijai aprašyti. J. Kolbuszewskis paskatino atsirasti filologės Krystynos Syrnickos veikalą *Lenkiška antkapinė epigrafika Vilniaus krašte. Tradicijos ir šiuolaikiškumas*¹¹. K. Syrnicka Lenkijoje apgynė daktaro disertaciją, o Vilniuje jos pagrindu išleido knygą, skirtą XIX a. antkapinei epigrafikai. Šiame veikale aptariama laidosena LDK ir Lenkijoje, pateikiamos epitafijų ištraukos. Pagrindinis akcentas yra epitafijų pozicijos tyrinėjimas, o tai tapo dideliu įnašu į literatūros ir meno istoriją.

Bene pirmoji Lietuvoje epitafijas kritiškai vertino (o ne tik publikavo ar citavo) Veronika Gerliakienė. Savo straipsnyje¹² dar 2003 m. ji atkreipė dėmesį į epigrafinių tyrimų stoką, pasistengė aptarti epitafijų atsiradimą ir raidą. Vėliau ėmė daugėti veikalų, skirtų mirties suvokimo, laidojimo papročių problematikai. Nagrinėdamas mirties fenomeną lietuvių kultūroje, epitafijas aptarė Mindaugas Paknys knygoje *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.*¹³ Autorius trumpai apžvelgė epitafijų raidą be konkretesnių pavyzdžių. Vienas svarbiausių veikalų apie laidojimo kultūrą Lietuvoje, o kartu ir epitafijas – Marijos Matušakaitės *Išėjusiems atminti*¹⁴. Šioje knygoje autorė nagrinėja velionio įamžinimą antkapiniuose paminkluose bei jo raidą, taip pat mirties suvokimą mene, tiria meistrų darbus, lygina skirtingų regionų epitafijas.

Pastaruoju metu padaugėjo tarpdiscipliniškumu pasižyminčių kapinių tyrimų. Kaip atskirą novatorišką mokyklą būtų galima paminėti Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto mokslininkus bei jų kolegas, kurie senąsias to krašto kapines analizuoja kaip kalbinį, kultūrinį, etnografinį, religinį regiono praeities objektą. 2012 m. pasirodė vien kapinių tyrimams skirtas „Acta historica Universitatis Klaipedensis“ tomas, kuriame nemažai dėmesio skirta epitafijų tekstų tyrimams. Asta Balčiūnienė straipsnyje „Klaipėdos krašto liuteroniškų kapinių paminkliniai įrašai lingvistiniu aspektu“¹⁵ nagrinėja lietuviškų epitafijų

tekstus leksikos ir morfologijos aspektais, aptaria pagrindines asmenvardžių kalbines ypatybes. Eglė Bukantytė straipsnyje „Vokiškosios senųjų Klaipėdos krašto kapinių epitafijos: kalbinis aspektas“¹⁶ tiria vokiškų epitafijų tekstologinius ir lingvistinius ypatumus. Klaipėdos krašto kapinių įrašus rinko ir analizavo Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto mokslininkas Domas Kaunas¹⁷. Artimiausiu metu jis ketina publikuoti 1974–2012 m. nurašytus epitafijų tekstus knygoje *Mažosios Lietuvos memorialinė epigrafika. Biografika kapinių paminklų tekstuose*. Nemažai paminklų mūsų dieną nesulaukė, todėl darbas turės didelę vertę.

Rengiant straipsnį pravertė V. Vaitkevičiūtės monografija *LDK katalikiškasis baroko pamokslas: tarp ars vivendi ir ars moriendi*¹⁸. Per baroko kultūros, visuomenės mentaliteto, religinių papročių ir madų tendencijų prizmę autorė nagrinėja laidojimo pamokslus, kurie savo specifika, struktūra ir turiniu yra analogiški epitafijoms. Nors laidotuvių proza buvo tirta ir anksčiau¹⁹, V. Vaitkevičiūtės įnašas labai svarbus.

Esmniais laidojimo kultūros tyrinėjimų srityje tapo prancūzų kultūros istoriko Philippe'o Arieso darbai. Pirmiausia minėtina jo monografija *Žmogus ir mirtis*²⁰. Knygos autorius nagrinėja laidojimo istoriją. Į tai įeina ir laidojimo papročiai, ir visuomenės suvokimas, ir kapinių raidos istorija. Tirdamas kapines P. Ariesas atskirai „išlukštėna“ kapinių atsiradimo, mirusiųjų įamžinimo (antkapių, epitafijų)

6 MAŁACHOWICZ, Edmund. *Cmentarz na Rossie w Wilnie*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1993.

7 MAŁACHOWICZ, Edmund. *Wilno. Dzieje. Architektura. Cmentarze*. Wrocław, 1996.

8 MAŁACHOWICZ, Edmund. *Cmentarz na Rossie. Od świtu do zmierzchu*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 2003.

9 KOLBUSZEWSKI, Jacek. *Cmentarze*. Wrocław, 1996. 366 p.

10 KOLBUSZEWSKI, Jacek. *Najpiękniejsze epitafia polskie*. Warszawa, 1989.

11 SYRNICKA, Krystyna. *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie: Tradycja i współczesność*. Wilno; Lublin, 2001.

12 GERLIAKIENĖ, Veronika. Vilniaus arkikatedros lotyniškieji epitafiniai įrašai (XVI–XVIII a.) ir jų literatūrinė raiška. *Literatūra*, t. 45 (3), 2003, p. 90–99.

13 PAKNYŠ, Mindaugas. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* Vilnius, 2008.

14 MATUŠAKAITĖ, Marija. *Išėjusiems atminti: laidosena ir kapų ženklavimas LDK*. Vilnius, 2009.

15 BALČIŪNIENĖ, Asta. Klaipėdos krašto liuteroniškų kapinių paminkliniai įrašai lingvistiniu aspektu. *Acta historica Universitatis Klaipedensis*. T. 25: Klaipėdos Krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai. Klaipėda, 2012, p. 62–75.

16 BUKANTYTĖ, Eglė. Vokiškosios senųjų Klaipėdos krašto kapinių epitafijos: kalbinis aspektas. *Acta historica Universitatis Klaipedensis*. T. 25: Klaipėdos krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai. Klaipėda, 2012, p. 77–87.

17 KAUNAS, Domas. Was uns die Grabmäler sagen. *Annaberger Annalen*, No. 3, 1995, p. 108–113.

18 VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. *LDK katalikiškasis baroko pamokslas: tarp ars vivendi ir ars moriendi*. Vilnius, 2008.

19 JURGELĖNAITĖ, Rasa. *Lotyniškoji laidotuvių poezija: XVI amžiaus pabaigos Vilniaus akademijos tekstų retorinė analizė*. Vilnius, 1998.

20 ARIES, Philippe. *Człowiek i śmierć*. Warszawa, 1989.

problemas. Šią knygą papildė ir kiti minėto autoriaus straipsniai ir esė, pasirodę leidinyje *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*²¹. Kiek panašaus turinio, tačiau skirtingo aspekto yra kiti du P. Arieso straipsniai: „Mirties pakeitimas: Vakarų visuomenių pokyčiai“²² bei „Mirtis apsukta“²³. Abiejuose straipsniuose nagrinėjamas pasikeitęs žmonių santykis su mirtimi. XX a. visuomenės mentalitetą, o per tai ir epitafijų rašymo tikslus padėjo suvokti Jacques'o Le Goffo knygos *Viduramžių vaizduotė*²⁴ bei *Skaistyklos gimimas*²⁵.

Mirties kultūrai skirtas dviejų tomų amerikiečių mokslininkų veikalas *Mirties ir mirimo vadovas*²⁶. Jame pateikta daugiau negu 100 straipsnių teologinio, filosofinio, socialinio, antropologinio, šeimos studijų, istorinio bei teisinio pobūdžio temomis. Verta išskirti Jacko Kamermano tyrimą apie velionio įamžinimą – „Mirtis kaip antraktas“²⁷: identiteto tęstinumas²⁸. Straipsnyje autorius tiria, kaip perteikiama velionio tapatybė, kaip ji kinta po žmogaus mirties, bei išskiria veiksnius, kurie tą tapatybę formuoja. Knygoje tiriamas mirties fenomenas Vakarų kultūros visuomenėse, taigi aptariama problematika glaudžiai siejasi ir su Lietuvos kultūra.

Kaip vertinga pagalbinė literatūra panaudota V. Girininkienės knyga *Vilniaus kapinės*²⁹, padėjusi suvokti Vilniaus miesto kapinių steigimo aplinkybes, bei P. Dinzlbacherio sudaryta *Europos mentaliteto istorija*³⁰, kuri atskleidė Europos visuomenės pažiūras, tradicijas ir jų raidą.

KAS YRA EPITAFIJA?

EPITAFIJA – ANTKAPINĖ PLOKŠTĖ. Įprasta teigti, kad epitafija pirmiausia yra glaustas, dažniausiai iškirptas antkapio įrašas³¹. Tačiau daug dažniau epitafija yra vadinama puošni akmeninė, metalinė, kartais medinė plokštė mirusiojo garbei su įrašu, portretu arba figūriniu (dažniausiai alegorine) scena, įmūrijama bažnyčios, koplyčios ar vienuolyno sienoje, pilioriuje, netoli mirusiojo palaidojimo vietos³². Pasitaiko ir ne raizytų įrašų, o tapytų kartu su paveikslu³³ arba atliktų teptuku ant skardinės lentos (ypač XIX a.). Pastaroji reikšmė naudojama plačiausiai, tačiau ne visuomet taip daryti teisinga, mat tai, kas šiandien vadinama epitafija, įvairiais amžiais atrodė skirtingai.

M. Matuškaitė, pateikusi, ko gero, konkrečiausią klasifikaciją, visus vakarietiško tipo palaidojimus ženklinančius memorialinius paminklus skirsto į dvi pagrindines grupes – antkapius ir epitafijas: *Pirmajai priklauso kapą dengusios antkapinės plokštės ir virš jo iškylantys neretai labai stambūs antkapiai. Antrajai – ant bažnyčių sienų ar piliorijų kabinami mirusiųjų atminimą įamžinantys paveikslai ir plokštės su memorialiniais įrašais, vėliau retkarčiais papildomos išplėtotą architektūrinę dalimi*.³⁴ Jeigu vadovausimės autorės modeliu, tai, pavyzdžiui, anoniminės antkapinės plokštės (ankstyvaisiais vidu-

ramžiais bažnyčiose pasitaikydavo antkapinių plokščių su reljefu, apsiribojančių vien velionio pavaizdavimu) turėtų būti priskiriamos pirmajai grupei, nors atitinka visus antrosios grupės kriterijus, tik neturi jokio įrašo. Architektūrinis kūrinys (XVII–XVIII a.), į kurio kompoziciją įeina architektūrinis dekoras, mirusiojo atvaizdas ir antkapinė inskripcija, patenka į antrąją grupę, nors veikiausiai atitinka pirmosios grupės kriterijus. Taigi, ką reikėtų laikyti epitafija – įrašą ar visą plokštę su įrašu?

EPITAFIJA – KALBA MIRUSIAJAM. Tikslesnį ir platesnį epitafijos apibrėžimą gali atskleisti etimologinis požiūris į šią sąvoką. Žodis „epitafija“ yra kilęs iš graikų žodžio *epitaphion*, reiškiančio *laidotuvių kalbą*²⁵ arba *trumpą pareiškimą, įamžinantį ar įkūnijantį mirusį asmenį ar praeities įvykį*²⁶. Ir iš tiesų senovės Graikijoje, iš kur ir atkeliavo šis terminas, epitafijomis vadintos valstybinės reikšmės iškilinės, vykusios prie kapų. Vienos vyko prie šalies geradariu laikomo žmogaus kapo, kitos – kasmet už karius, žuvusius už tėvynę ir palaidotus valstybės lėšomis²⁷. Dar siauresne prasme epitafijomis (*Epitafios*) vadintos pačios laidotuvių kalbos, skelbtos Atėnuose per minėtas iškilmes, skirtas paminėti žuvusiems kovose už tėvynę. Epitafijas skelbė kalbėtojas, paskirtas valstybės valdžios. Vėliau įžymūs kalbėtojai ėmė skelbti kalbas šlovindami valstybei nusipelnusius piliečius, o kai politika tapo ta sritimi, kurioje negalima pasiekti nuopelnų, laidotuvių kalbose imta skelbti

21 ARIES, Philippe. *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*. Vilnius, 1993.

22 ARIES, Philippe. The Reversal of Death: Changes in Attitudes Toward Death in Western Societies. In *Death in America*. University of Pennsylvania Press, 1975. 158 p.

23 ARIES, Philippe. *Śmierć odwrócona*: Antropologia śmieci. Myśl francuska. Warszawa, 1993. 316 p.

24 LE GOFF, Jacques. *Viduramžių vaizduotė*. Vilnius, 2003.

25 LE GOFF, Jacques. *Skaistyklos gimimas*. Vilnius, 2005.

26 BRYANT, Dow Clifton. *Handbook of death and dying*. Vol. 1: The presence of death, Vol. 2: The response to death. California; London; New Delhi, 2003.

27 *Antraktas* – pertrauka tarp spektaklio veiksmų, koncerto dalių.

28 KAMERMAN, Jack. Death as intermission: the continuation of identity. In *Handbook of death and dying*. Vol. 1: The presence of death. California; London; New Delhi, 2003, p. 302–306.

29 GIRININKIENĖ, Vida. *Vilniaus kapinės*. Vilnius, 2004.

30 DINZELBACHER, Peter. *Europos mentaliteto istorija*: pagrindinių temų apybraižos. Vilnius, 1998.

31 GAIGALAITĖ, Vida. Epitafija. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 5. Vilnius, 2004, p. 534.

32 Ten pat.

33 MATUŠAKAITĖ, Marija. *Išėjusiems atminti*: laidosena ir kapų ženklavimas LDK. Vilnius, 2009, p. 308.

34 Ten pat, p. 28–29.

35 Epitaphium. In *Online Etymology Dictionary* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=epitaphium&searchmode=none>.

36 Epitaph. In *An encyclopaedia Britannica company dictionary* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.merriam-webster.com/dictionary/epitaph>>.

37 Epitafie. In *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*. T. 19. Warszawa, 1897, p. 465–466.

asmenines velionių dorybes. Romos laikais epitafijų atitikmuo buvo vadinamosios *laudationes funebres* (laidotuvių kalbos)³⁸. Žinios apie epitafijas kaip iškilmes siekia V a. pr. Kr., nors filologė V. Gerliakienė pirmąsias epitafijas kaip antkapinius įrašus kildina iš egiptietišκών antkapinių įrašų, randamų ant sarkofagų ir karstų. Jos teigimu, šie įrašai turėjo maginę funkciją. Tekstuose buvo nurodomas mirusiojo vardas, lytis, turėtos pareigos, taip pat prašymai atgamtinių jėgų pagalbos³⁹.

Taigi epitafija pirmiausia buvo kalba, sakoma mirusiajam įamžinti ir pašlovinti (krikščionybės eroje transformavosi į laidotuvių pamokslą), o vėliau persikėlė ant antkapinio paminklo kaip tekstas. V. Gerliakienė tokį įrašą vadina *epigramine epitafija*⁴⁰.

EPITAFIJA – ĮRAŠAS ANTKAPYJE. Epitafijos kaip antkapinio įrašo pirmtaku galima laikyti epigramą (gr. *epigramma*). Tai įrašas iš pradžių antkapiniame paminkle arba ant aukojamojo prietilčio, skirto dievybei, galiausiai ant meno kūrinio, trumpai nusakantis jo reikšmę⁴¹. Nors epigrama kaip įrašas buvo trumpa, tačiau turėjo nemenką paskirtį – garsinti didžius žmones ir svarbius įvykius. Epigramos privalumas – trumpai, taikliai ir turiningai perteikti pagrindinę mintį. Idealus pavyzdys gali būti įrašas ant paminklo, pastatyto spartiečiams, žuvusiems Termopilų tarpeklyje, atminti:

*Praeivi, sakyk spartiečiams, kad mes čia atgulėm poilsio,
Įvykdę kas paliepta, atlikę ką norėjom.*

Žiūrint į XIX a. antkapinių įrašų lentas susidaro įspūdis, jog epigramos kaip poetinė forma net ir XIX a. tam tikra prasme būdavo įkomponuojamos į epitafijos teksto turinį – tapdavo trumpomis eilutėmis po biografinio pobūdžio informacijos, išlaikančios savo pirminę paskirtį – garsinti žmogų. Pavyzdžiui, Rasų kapinėse buvusio kolumbarijaus antkapinėje lentoje buvo įrašas:

D.O.M.

*Franciszek Jakubowski
Assesor Sądow Woytowskich Wileńskich
Urodził się roku 1760 Mca 8 bra dnia 10
Umarł roku 1818 Mca Januarii dnia 22
Rozsypał swoje szczodroty
Na chorych, biedne sieroty,
Przeto uczynnością słynie
I pamięć jego nie zginie*⁴²

Taigi, aiškėja, jog epitafijoje (kaip antkapiniame tekste) epigrama buvo naudojama kaip žanras, atitikęs pagrindinę epitafijos funkciją. Greta to epitafijų tekstuose galėjo būti naudojami ir kiti literatūriniai žanrai.

EPITAFIJA – LITERATŪRINIS ŽANRAS. Viduramžiais epitafija susimaišė su krikščionybės tradicijomis ir įsitvirtino antkapiuose⁴³, o vėlesnėmis epochomis įrašai, skirti mirusiems pagerbti, vis dažniau buvo užrašomi popieriuje. Tiek raižytų, tiek spausdintų epitafių struktūra buvo vienoda, turinys poetiškas. Todėl epitafijos buvo priskiriamos poetiniam žanrui. Vis dėlto jau XVI a. poetai vis drąsiau ėmė peržengti nustatytas kūrybos ribas, epitafijos tapo individualesnės. XVII a. pirmajame ketvirtyje iškilo epitafijai giminingas žanras – elogijos⁴⁴. Struktūriškai jos buvo beveik identiškos, tačiau elogijų tekstai galėjo būti gerokai didesni už epitafių. XVIII a. pabaigoje–XIX a. Europoje, taip pat ir Lietuvoje, pradėtos leisti knygelės – epitafių rinkiniai, sulaukė didelio pasisekimo. Vis dėlto epitafija yra daugiau ne poetinio, o taikomojo literatūros žanro. Juk užrašyta popieriuje tam, kad vėliau būtų išraižyta akmenyje.

EPITAFIJOS KAIP KOMUNIKACIJOS PRIEMONĖS PASKIRTIS

KOMUNIKACINĖ EPITAFIJOS PASKIRTIS. Epitafijos kaip šaltinio neabejotina paskirtis – nešti žinią, t. y. būti komunikacijos priemone. Kadangi ši šaltinio rūšis kūrėsi istoriškai ilgą laiką ir buvo veikiami įvairių tradicijų bei srovių ir epochų, ji neturi vieno gyvavimo tikslo. Epitafijoje užrašyta žinia yra labai specifiška – be informacinių ir biografinių duomenų, antkapio įrašė atsiranda žinutė (nurodymas, prašymas, pamokymas ir kt.), velionio adresuota gyvajam asmeniui, praeiviui, skaitančiam tą įrašą. Taip pat esama įrašų, kur žinia yra skirta mirusiajam (palinkėjimas, malda), o kartais įrašė vyksta dialogas tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio. Dėl tos informacijos specifiškumo galima įžvelgti tris tikslus, dėl kurių buvo kalamos epitafijos.

38 Epitafios. In *Mała encyklopedia kultury Antycznej*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1983, p. 231–232.

39 GERLIAKIENĖ, Veronika. Vilniaus arkikatedros lotyniškieji epitafiniai įrašai (XVI–XVIII a.) ir jų literatūrinė raiška. *Literatūra*, t. 45 (3): Literatūra ir filosofija: idėjų ir formų jungtys, 2003, p. 90.

40 Ten pat, p. 91.

41 Epigram. In *Mała encyklopedia kultury Antycznej*. Warszawa, 1983, p. 229.

42 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „J“, p. 37.

D. O. M. / Franciszek Jakubowski / Vilniaus Vaitų teismų asesorius / Gimė 1760 m. [??] mėn. 8 d. / Mirė 1818 m. sausio mėn. 22 d. / Išbarstė savo turtus / Ligoniams, vargšams našlaičiams, / Dėl to garsėja paslaugumu / Ir atminimas apie jį neišnyks. – Vertė K. Tolkačevski.

43 *Brevitas ornata*: mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose. Vilnius, 1998, p. 25.

44 Ten pat, p. 209–215.

Jeigu pažiūrėtume į šių dienų antkapinius įrašus, pamatytume, jog jie išsaugo patį tradicijų pamatą. Pirmiausia identifikuoja velionį⁴⁵: nurodo vardą, pavardę, pareigas (priklausomai nuo epochos), gimimo (nebūtinai) ir mirties metus, kartais amžių, t. y. turi *mnemoninį* tikslą. Toliau eina trumpas ramybės palinkėjimas, kuris yra tradicijos melstis (skatinti maldingumą) už mirusįjį tęsinys. Pirmoji tradicija buvo labai išplėtotą vėlesniais amžiais, ypač XV ir XVI, kai antkapyje buvo galima perskaityti labai išsamią velionio biografiją. Anot V. Vaitkevičiūtės, barokinių laidotuvių pamokslų, o kartu ir iš jų atsiradusių epitafijų tikslas buvo garsinti ir girti velionį⁴⁶. Anot M. Paknio, laidotuvių pamokslai turėjo tokius tikslus: rodyti idealų pavyzdį, jį išplėtoti, plačiai aprašyti ir antra – sugretinti jį su mirusiojo gyvenimu, parodyti, kad mirusysis sekė šiais idealais⁴⁷. Tai paaiškina tokių plačių biografijų atsiradimą. Vėlesnių epochų epitafijos kiek pasikeitė atsižvelgiant į laikotarpių madas ir tendencijas. Kaip pavyzdį pateiksime Tobijaus Bicevičiaus, mirusio 1785 m. rugsėjo 20 d., epitafiją (buvusi Evangelikų kapinėse), kurioje senoji tradicija sudeirinta su įmantriu XVIII a. pabaigos akrosticho žanru:

*Ty, co spiesznemi ten grób chcesz pominąć kroki
Obróć się wstecz, przechodniu, a zważ jak wyroki
Boskie są niedościgłe: wiek ludzki nie długim
Jeden bez żadnej przyczyny pośpiesza za drugim
Ach! Ten co tu leży za prędko porwany
Siostrze brat a siostrzanom swym wuj ukochany
Zniknął z oczu, Ci żalem napojeni srogiem
Bolejąc, ten nadgrobek zwłokom jego drogim
Iego wiecznej pamiętce kładą na kamieniu,
Chcesz li zaś się dowiedzieć o jego imieniu?
Examinuj litery wszystkie początkowe
Wierszy tych a z nazwiskiem w nich znajdziesz gotowe.
Iżbyś zaś o sposobie życia jego wiedział,
Czy w świecie się uwijał, czyli w domu siedział
Znaj, że zasłużył żołnierską, a będąc też wartym⁴⁸*

Tačiau ši tradicija gajį Vilniaus kapinėse iki XIX a. antrosios pusės. Vėliau antkapių įrašuose mnemoninės funkcijos tekstas labai sutrumpėja – apsiribota tiek, kad tik vienu ar keliais žodžiais paminima, kas buvo velionis.

Kalbant apie *maldingumo skatinimo* tradiciją, vienos tyrinėtojų nuomonės nėra. P. Arietas šį maldos prašymą kildina iš labai senos tradicijos – *contempus mundi* ir *memento mori*. Jo teigimu, tokio įrašo tikslas buvo atversti tą, kuris jį skaito, t. y. rūpintis sielovada. Tačiau vėliau prašymas pasimelsti buvo orientuotas į intenciją už mirusįjį⁴⁹. Mintį plėtoja Analų mokyklos atstovas Jacques'as le Goffas. Tirdamas

skaistyklos fenomeną viduramžiais, jis pabrėžė, jog ji išsirutuliojo iš krikščionių tikėjimo – atsiradusio labai anksti, – kad kai kurias nuodėmes galima atpirkti tam tikromis sąlygomis po mirties. Tokį tikėjimą liudija liturgija ir antkapių įrašai.⁵⁰ Įdomi autoriaus mintis apie praeivių maldas: turiu galvoje čia nuskaistinamų mirusiųjų maldas – jie prašo lankytojų, kad šie, grįžę į žemę, paragintų jų artimuosius, kurie savo užtarimais gali sutrumpinti jų buvimo skaistykloje laiką, ir meldžia Dievą, nes viliasi nueiti į rojų, kuris teoriškai jiems yra pažadėtas.⁵¹ Brandžiųjų viduramžių pabaigoje, kai įvairūs dvasininkai plėtojo ir „apdorėjo“ skaistyklos modelį, mirusiuosius jie skirstė į tris kategorijas: 1) nepriekaištingai dori, kuriems iš karto po mirties suteikiama malonė; 2) tikri nedorėliai, kuriems reikia gyvųjų užtarimo; 3) vidurinieji, kuriems gyvųjų užtarimas padeda gauti mažesnę pasmerkimą.⁵² Šiaip ar taip, daugumą visuomet sudarydavo tie, kuriems malda buvo reikalinga. Kaip teigia J. le Goffas, pačius giliausius pėdsakus krikščioniškojo, o vėliau – katalikiškojo maldingumo praktikoje skaistykla paliko XV–XIX amžiuje, susilaukdama karščiausio pripažinimo ir didžiausios šlovės.⁵³ Dėl to ir maldingumo tradicija antkapių įrašuose išliko gaji iki pat XIX a. pabaigos, o mūsų laikų antkapines inskripcijas pasiekė tos tradicijos atgarsiai. Dėl šio epitafijos tikslo gimsta dvipusis ryšys – komunikacija į mirusįjį meldžiant jam ramybės ir į gyvąjį, t. y. praeivį, kuris skaito.⁵⁴ Šį ypatingą ryšį J. le Goffas pavadino gyvųjų ir mirusiųjų solidarumo sistema, [kuri] tarpininkaujant skaistykloi, tapo nenutrūkstama, abipusę sąsają laiduojančia grandine.⁵⁵ Vilniaus kapinių epitafijose dažniausiai prašoma maldos naudojant kelis vienodus šablonus, pavyzdžiui, prašoma

45 ARIES, Philippe. *Śmierć odwrócona*: Antropologia śmierci. Myśl francuska. Warszawa, 1993, p. 217.

46 VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. Baroko žmogaus paveikslas laidotuvių pamoksluose: tarp tikrovės ir idealybės. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, kn. 18, p. 189.

47 PAKNYS, Mindaugas. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* Vilnius, 2008, p. 163.

48 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „B“, p. 157.

Tu, kuris šį kapą greit aplenkti ruošiesi, / O, sustok, praeivi! Pamažtyk, ar spėsi / Bent susivokti – Dievo valios nepakeisi / Ir, kaip visi, į juodąją nebūtį eisi. / Ak! – tas, kuris čia guli, per greit iškeliavo. / Širdį seseriai skauda, gedi dėdės savo / Baisiai liūdni vaikaičiai. Tik paminklas baltas / Iškilio čion gražiausias, kur jo kapas šaltas. / Cit! – tai tau parūpo jo pavardė ir vardas? / Eiles tuomet

ištirki, ypač pirmas raides – / Viską pasakys jos, o jei pasidomėsi, / Ir arčiau papulkininkį pažint galėsi. / Čia, šiame kalnely, dabar jis liko vienas. – Vertimas iš KIRKORAS, A. H. *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*. Vilnius, 1991, p. 202.

49 ARIES, Philippe. *Człowiek i śmierć*. Warszawa, 1989, p. 217–218.

50 LE GOFF, Jacques. *Viduramžių vaizduotė*. Vilnius, 2003, p. 115.

51 Ten pat, p. 165.

52 LE GOFF, Jacques. *Skaistyklos gimimas*. Vilnius, 2005, p. 264.

53 Ten pat, p. 417.

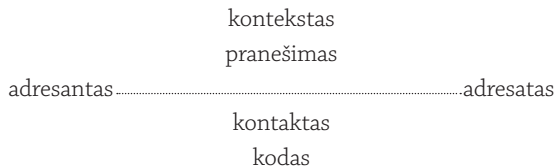
54 ARIES, Philippe. *Człowiek i śmierć*. Warszawa, 1989, p. 217.

55 LE GOFF, Jacques. *Skaistyklos gimimas*. Vilnius, 2005, p. 418.

sukalbėti *Sveika Marija (Prosi o Zdrowaś Maryja)*; atsidusti Dievui [už jo sielą] (*Prosi o westchnienie do Boga*).

Greta minėtų dviejų tikslų iš epitafigose pateikiamos informacijos išauga ir trečiasis tikslas. Antkapiniuose įrašuose kalbant apie velionį, tiksliau, jį aukštinant ir liaupsinant, vardijami jo nuopelnai, kurie turėjo atitikti to laikotarpio visuomenės vertybių skalę. Kaip toliau paaiškės, dažnai velionio savybės ir nuopelnai būdavo hiperbolizuojami, o idealizuotas velionio paveikslas pateikiamas kaip sektinas pavyzdys skaitantiems epitafigas. Tad epitafiga atliko ir *didaktinį* tikslą. Kiekvienoje epochoje būdavo iškeliamos savos vertybės ir moralinės nuostatos, keitėsi antkapinių įrašų turinys, bet struktūra, kaip to turinio pateikimo forma, išlikdavo ta pati.

Geriau tai suprasti padeda Jurijaus Lotmano komunikacijos modelis. Rašytinius šaltinius mokslininkai dažniausiai tiria pagal komunikacijos moksle bene populiariausią R. Jakobsono komunikacijos modelį, kuris atrodo taip⁵⁶:

Schemoje išvardyti kalbos (šiuo atveju rašytinės) elementai būdingi visiems istoriniams šaltiniams. Visuomet yra adresantas – tas, kuris sukūrė teiginį; adresatas – tas, kuriam skirtas teiginys; kodas – ženklų sistema, kalba, kalbos sistema, leidžianti adresantui ir adresatui suprasti vienas kitą; kontaktas – t. y. psichologinis arba fizinis santykis, leidžiantis komunikuoti; kontekstas – tai, ką reiškia pats teiginys bei aplinkybės ir sąlygos, kuriomis vyksta istorinis procesas; pranešimas – teiginio tekstas, turinys, konkretus faktas, kurį perteikia adresantas adresatui⁵⁷.

Šį modelį taikydamas kultūrologijos ir semiotikos tyrimo reikmėms didelį įdirbį atliko Jurijus Lotmanas. Jis modelį skaido į du tipus pagal pranešimo perdavimo kryptį⁵⁸. Pirmiausia tai AŠ–JIS modelis, kur AŠ reiškia informacijos turėtoją (t. y. adresantą), o JIS – objektą (t. y. adresatą). Šiuo atveju, kaip teigia J. Lotmanas, daroma prielaida, kad iki komunikacijos akto pradžios tam tikras pranešimas yra žinomas MAN, tačiau nežinomas JAM. Šis modelis yra tipiškiausias, tinkantis bene visiems pranešimo šaltiniams, kartu ir epitafigoms.

Greta yra ir dar vienas, labai dažnai užgožiamas ankstesniojo tipo, AŠ–AŠ pranešimo perdavimo modelis. Čia, anot J. Lotmano⁵⁹, antrasis AŠ yra funkciškai prilyginamas trečiajam asmeniui, o skirtumas tik toks, kad sistemoje AŠ–JIS informacija juda erdvėje, o sistemoje AŠ–AŠ – laike. Sistemoje AŠ–AŠ komunikaci-

jos metu yra įvedamas papildomas kodas (žinomas tik pirmajam AŠ), pranešimas įgauna naują prasmę, taip pakeisdamas ir patį adresatą, t. y. AŠ⁶⁰.

Kai kalbama apie epitafijas, straipsnio autoriaus nuomone, adresantu AŠ tampa miesto, kaimo ar konkrečios vietovės visuomenės nariai (ar tam tikri jos sluoksniai), kurie gyvena visuomenės gyvenimą, yra gerai susipažinę su įvykiais apie jų gyvenamąją vietą ar juose dalyvavę. Kad informacijos turėtojas AŠ gali būti ir kolektyvas, teigia ir J. Lotmanas: *Kolektyvo nariai, besinaudojantys slaptaraščiu, šiuo atveju vertinami kaip vienas AŠ, kurio požiūriu tie, nuo kurių tekstas turi būti nuslėptas, sudaro apibendrintą trečiąjį asmenį.*⁶¹ Įvestas papildomas kodas, žinomas tik informacijos turėtojui, gali pasireikšti, pavyzdžiui, santrumpomis, skirtomis pačiam sau, kurios ir sudarys pačiam sau pagrindą⁶². Tik tuomet, kai sutampa tiek informacijos siuntėjo, tiek gavėjo kodas, gali įvykti informacijos dekodavimas (t. y. ją tampa įmanoma perskaityti). Kalbant apie konkretų atvejį, pavyzdžiui, Vilniaus senąsias kapines, epitafijose gausu santrumpų, kurias žinojo miesto visuomenė, tačiau kurių nežino iš kitų kraštų atvykę žmonės (pavyzdžiui, įvairių institucijų pavadinimai). Be to, verta išskirti kalbą tarp eilučių, kurią taip pat galėjo suprasti tik su tais įvykiais, apie kuriuos kalbama, susipažinę žmonės. Kaip puikų pavyzdį galima pateikti epitafiją, skirtą jaunuoliui Ignotui Zdanovičiui, kuris per 1863 m. sukilimą buvo Vilniaus miesto sukilėlių komisaras⁶³:

ALEKSANDER ZDANOWICZ
*prof. b. Szlacheckiego Wilen-
 skiego Instytutu ur. 26 Lutego
 1805 r. um. 17 Maja 1868 r.*
 IGNACY ZDANOWICZ
*ur. 1 Stycznia 1840 r.
 um. 23 Grudnia 1863 r.*
*W wzniosłej idei rozkwicie
 Młodziencze zakonczył życie
 Lecz kto odznaczył swe chęci
 Wiecznie żyć będzie w pamięci
 Stroskana żona i matka ten*

56 FISKE, John. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius, 1998, p. 53.

57 SZYMAŃSKI, Józef. *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa, 2008, p. 30.

58 LOTMAN, Jurij. *Kultūros semiotika*. Vilnius, 2004, p. 40.

59 Ten pat.

60 Ten pat, p. 41.

61 Ten pat, p. 47.

62 Ten pat, p. 46.

63 GIRININKIENĖ, Vida; TOLKAČEVSKI, Kšištof. Atminimo takai. Iš *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Vilnius, 2010, p. 413.

*pomnik za życia postawiła
prosi przechodniów o westchnie-
nie do Boga, za ich i swoją duszę
T.I. Emilij z PIASECKICH
ZDANOWICZOWE[J]
ur.15 Maja 1812 r. a um. 1893
11 lutego.⁶⁴*

Taigi epitafija kaip komunikacijos šaltinis, vertinant pagal komunikacijos sistemos AŠ–AŠ tipą, turėjo tikslą keisti, t. y. auklėti, ugdyti tuos, kurie skaito epitafijas. Šiuo konkrečiu I. Zdanovičiaus atveju gaivinti prisiminimus apie kovą už tėvynės laisvę. Nors anot J. Lotmano, jo teorija ir AŠ–AŠ modelis netaikytini mnemoninės paskirties įrašams, tyrimas rodo priešingą rezultatą.

XIX A. EPITAFIJOS SPECIFIKA. XIX a. epitafijos yra nevienalytės. Svarbu pažymėti, ką yra pastebėjusi ir K. Syrnicka, kad senosios epitafijų rašymo tradicijos, glaudžiai siejamos su epitafijų tikslais, buvo tęsiamos iki XIX a. vidurio, o XIX a. antroje pusėje antkapių įrašai taip paplito ir ėmė kartotis, jog prarado individualumą ir tapo nuvalkioti⁶⁵. J. Kolbuszewskis tai netgi vadina antkapinės epigrafikos degradacija. Taip galėjo nutikti dėl kelių priežasčių. Pirmiausia tokią epitafijų raidą reikėtų sieti su kapinių kulto reiškinių atsiradimu. Nuo pat krikščionybės įsitvirtinimo laikų kapinės buvo steigiamos prie statomos bažnyčios. Tuo laikotarpiu bažnyčiose galėjo būti laidojami tik kilmingi ir turtingi – kuo kilmingesnis ir svarbesnis asmuo, tuo arčiau altoriaus. Tokiems žmonėms iškildavo antkapiniai paminklai su įrašais. Miestiečiai buvo laidojami kapinaitėse, jų laidojimo vieta nebuvo žymima. XVIII a. pab.–XIX a. pr. per Europą nuvilnijo naujų kapinių už miestų ribų steigimo banga. Tos kapinės buvo didelės, vietos atgulti amžinojo poilsio buvo gerokai daugiau negu ankstesnėmis epochomis prie bažnyčių buvusiose nekropolijose. Dėl to atsirado galimybė ir paprastiems miestiečiams palaidojimo vietą įamžinti antkapiu. Kadangi, E. Małachowicziaus teigimu, XIX amžius yra skurdo laikotarpis – mat trūko pasiturinčių miestiečių iš prekybos ir pramonės sričių, o ir aristokratai ne visuomet galėjo sau leisti pastatyti išpuodingą ir prabangų antkapį, – antkapio įrašas tapo kone pagrindine kapo puošmena⁶⁶. Dėl to XIX a. antkapinė epigrafika labai išplito, senosiose Vilniaus kapinėse buvo pristatyta paminklų su gausybe įrašų. Tad ir velionio, ir visų jo dorybių, privalumų vaizdavimo mastas išaugo.

Kitas veiksnys, lėmęs tokį spartų antkapinės epigrafikos plitimą XIX a., galėtų būti naujos technologinės galimybės statant antkapius. Svarbu atkreipti dėmesį į medžiagas, iš kurių buvo gaminami antkapiniai paminklai, o būtent į akmenį (smiltainis, marmuras ir kt.). Pasak Alfredo Širmulio, akmuo pradėtas naudoti ne tik ūkinių (mat po baudžiatvės panaikinimo Lietuvoje miestai ėmė augti, atsirado

būtinybė statyti įvairius pastatus⁶⁷), bet ir kulto pastatų statyboje būtent XVIII a. pab.–XIX a.⁶⁸ Autorius šį reiškinį sieja su geležies, o vėliau ir plieno masinės gamybos paplitimu, mat patobulėjo akmens apdorojimo įrankiai, o tai užtikrino didesnę jų prieinamumą. Iki tol geležiniai akmens apdorojimo įrankiai ilgą laiką buvo brangūs, todėl iki XIX a. jie mažai tepaplito⁶⁹. Tad miesto visuomenei tapo lengviau pastatyti savo artimiesiems antkapinius paminklus, kartu ėmė daugėti antkapinės epigrafikos naudojimo atvejų. Tiesa, anot M. Paknio, iki XVII a. akmens skulptūra dažnai net didikams ar juo labiau paprastiems bajorams buvo pernelyg prabangi apdailos detalė, tačiau XVII a. pradžioje atkeliavusios barokinės mados tendencijos ėmė diktuoti savo sąlygas. Akivaizdžiai ėmė daugėti antkapinių skulptūrų ir epitafijų⁷⁰. XVIII a. jų skaičius taip pat augo, tačiau dėl karų, maro, tarpusavio kovų bei valstybės padalijimų mūrijamos epitafijos buvo daug kuklesnės už pirmtakes – nebe tokios monumentalios, neretai iš prastesnių medžiagų⁷¹.

Dėl minėtų priežasčių XIX a. pradžioje antkapinė epigrafika labai išplito, kapinės tapo populiariu lankymo objektu. Apie tai byloja amžininkų atsiminimai – pasidavę romantizmo epochos dvasiai, jie pasinerdavo į galias refleksijas apie būtį, gyvenimą ir mirtį, žmogiškojo likimo neišvengiamumą, atmintį⁷². Be to, iškilios XIX a. intelektualinės asmenybės to laikotarpio kapinėms prisegdavo *atminimo knygos* etiketę. Tos knygos puslapiais, kaip aiškina J. Kolbuszewskis, tapdavo atskiri kapai, suvokiami kaip žmogaus egzistencijos liudijimai⁷³. Kiti kapines vadindavo *didaktiniu sodu*, *visuomeninėmis akademijomis* ir *garsiomis mokyklomis*, kuriose mokoma tikros filosofijos⁷⁴.

64 Ten pat, p. 415–416.

Aleksandras Zdanovičius, buvusio Vilniaus bajorų instituto profesorius. Gimė 1805 m. vasario 26 d., mirė 1868 m. gegužės 17 d. Ignotas Zdanovičius, gimė 1840 m. sausio 1 d., mirė 1863 m. gruodžio 23 d. Kilniai idėjai sužydėjus, užbaigė jauną gyvenimą, bet tas, kuris vykdė savo ketinimus, amžinai liks atmintyje. Susirūpinusi žmona ir motina, būdama gyva, šį paminklą pastatė. Prašo praeivių atsidusti Dievui už jų ir savo sielas. T. J. Emilija Zdanovičova iš Piaseckių, gimusi 1812 m. gegužės 15 d., mirusi 1893 m. vasario 11 d. – Vertė K. Tolkačevski ir V. Girininkienė.

65 SYRNICKA, Krystyna. *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie*: Tradycja i współczesność. Wilno; Lublin, 2001, p. 166.

66 MAŁACHOWICZ, Edmund. *Cmentarz na*

Rossie. Wrocław; Warszawa; Kraków, 2003, p. 13.

67 ŠIRMULIS, Alfredas. *Lietuvių liaudies akmeniniai memorialiniai paminklai*. Vilnius, 1993, p. 17.

68 Ten pat, p. 51.

69 Ten pat, p. 16.

70 PAKNYS, Mindaugas. Akmentašiai Vilniuje iki XVII a. vidurio. Iš *Dailės istorijos studijos*. T. 2: Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai. Vilnius, 2006, p. 34–35.

71 MATUŠAKAITĖ, Marija. *Išėjusiems atminti*: laidosena ir kapų ženklimas LDK. Vilnius, 2009, p. 230.

72 Ten pat, p. 27–29.

73 KOLBUSZEWSKI, Jacek. *Cmentarze*. Wrocław, 1996, p. 27.

74 Ten pat, p. 29.

Ypatingu XIX a. antkapinės epigrafikos bruožu galima laikyti poezijos elementus antkapinio įrašo tekste. Nors jų būta ir ankstesnėse epochose, dėl masinio epigrafikos paplitimo išplito ir antkapinė poezija. Iš pradžių, t. y. iki XIX a. vidurio, ji buvo išskirtinė, vėliau tapo gausiai kopijuojama nuo kitų antkapinių paminklų⁷⁵, o ilgainiui gražiausi antkapiniai eilėraščiai buvo nurašomi ir publikuojami knygelėse. Ar buvo publikuoti ir senųjų Vilniaus nekropolijų antkapiniai įrašai, nėra aišku⁷⁶. Kartu su tuo, anot J. Kolbuszewskio, prasidėjo laipsniškas šios antkapinės poezijos nuosmukis⁷⁷. Tokios pačios nuomonės laikosi ir Vilniaus epigrafikos tyrinėtoja K. Syrnicka. Kartu su antkapine poezija XIX a. pabaigoje degradavo ir pati antkapinė epigrafika bei didaktinė jos funkcija, ypač velionio įvaizdis, kuris ankstesnėmis epochomis buvo taip akcentuojamas. Vertėtų pridurti, jog antkapinės epigrafikos kultūra kartu su visais pokyčiais ir raidos tendencijomis buvo būdinga daugiausia miesto kultūrai⁷⁸.

Prie antkapinės epigrafikos nuosmukio galėjo prisidėti ir carinės okupacijos įtaka, kai būtent XIX a. antroje pusėje, t. y. po 1863–1864 m. sukilimo, suaktyvėjo antikatalikiška ir antilenkiška veikla. Nors jau 1862 m. buvo stengtasi užkirsti kelią lenkų kalbai ir katalikiškumui, imtis konkretnių veiksmų paskatino sukilimas⁷⁹. Po jo sustiprėjo cenzūra, buvo įvestas draudimas spausdinti lotyniškais spaudmenimis, lenkų kalbą valdiškose institucijose pakeitė rusų kalba⁸⁰. Panašios permainos bandė įsiveržti ir į Bažnyčią. Iš karto buvo pakeisti katalikų dvasininkai, nepalankūs carinei valdžiai, sudaromos sąlygos bažnyčioms uždaryti, į liturgiją brukama rusų kalba⁸¹. Jau 1866 m. buvo uždraustos procesijos už miestų bažnyčių. Tai lietė ir laidojimo procesijas⁸². Taip pat buvo įvesta daugybė visokių kliūčių: laidotuves turėjo atlikti tik vienas kunigas, uždrausta nešti bažnytines vėliavas, dalyvauti bažnytinėms brolijoms, dar nepriėjus kapinių giedoti lenkiškas, lotyniškas giesmes⁸³. Tokiomis priemonėmis buvo siekiama panaikinti visą katalikišką laidotuvių pompastiškumą. Po sukilimo prasidėjo kova ir dėl kryžių statymo. 1864 m. Šiaurės Vakarų krašto generalgubernatoriaus M. Muravjovo aplinkraščiu Nr. 72 gubernatoriams buvo nurodyta neleisti statyti kryžių ir kokių nors šventųjų atvaizdų laukuose, pakelėse ir apskritai už bažnyčios ribų, jeigu iš anksto nėra gautas civilinės vadovybės leidimas. Taip pat uždrausta taisyti senus kryžius ar juos keisti naujais⁸⁴. Vėliau buvo uždrausta kabinti ant jų kokius nors lenkiškus įrašus⁸⁵. O netrukus po sukilimo lenkiški įrašai turėjo dingti ir iš miestų iškabų, skelbimų, smuklių, parduotuvių bei vaistinių sąskaitų⁸⁶. Nors minėti draudimai nepalietė kapinių kryžių ir paminklų, tam tikra cenzūra, ribojanti antkapinės epigrafikos tekstų autorius, galėjo egzistuoti. Taip galima manyti dėl to, jog patriotinio turinio antkapiniai įrašai ant sukilėlių kapų atsirado tik Lietuvai atsikračius carinės valdžios jungo ir paskelbus nepriklausomybę⁸⁷.

Vis dėlto XIX a. viduryje katalikiškose kapinėse greta antkapinių įrašų lenkų kalba atsiranda rusiškų epitafijų. Viena tokių inskripcijų, atitinkančių to laikotarpio epitafijų rašymo tvarką ir struktūrą, tačiau ne iki galo gramatiškai taisyklingai parašyta, buvo Rusų kapinių viename kolumbarijų:

*Здѣсь покоится прахъ
Юзефины Маріи
жены Коллеусскаго Ассесора Федора
ЧЕРВИНСКАГО
Родившейся отъ Полковника Француа Де Дебуа
Представившейся бо Сентсабра 1844 года
НА 42мѣ ГОДУ ОТЪ РОДУ
оставивъ иепабнай скорби мужа и 2хъ сыновей
Александра и Владимира
J. K...⁸⁸*

Galima manyti, jog klaidų įvėlė asmuo, kuris perrašė epitafiją XX a. pradžioje, nes jau XIX a. vidury rusų kalba ir raštas turėjo būti gerai įvaldyti. Deja, biografinių duomenų apie įrašė paminėtus asmenis trūksta. Tik iš inskripcijos paaiškėja, jog velionės Marijos vyras turėjo kolegijos asesoriaus pareigas. Tačiau vargu ar dėl to antkapinis įrašas galėjo atsirasti rusų kalba, mat Vilniaus kapinėse yra palaidota

75 SYRNICKA, Krystyna. *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie: Tradycja i współczesność*. Wilno; Lublin, 2001, p. 166.

76 Ten pat, p. 167–168.

77 KOLBUSZEWSKI, Jacek. *Najpiękniejsze epitafia polskie*. Warszawa, 1989, p. 9–10.

78 SYRNICKA, Krystyna. *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie: Tradycja i współczesność*. Wilno; Lublin, 2001, p. 184.

79 MEDIŠAUSKIENĖ, Zita. *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*. Kaunas, 1998, p. 204.

80 MERKYS, Vytautas. Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2002, t. 20, p. 286.

81 СМОЛЕНЧУК, Алесь. Попытки введения русского языка в католическое богослужение в Минской и Виленской диоцезиях 60–70-е гг. XIX в. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2002, t. 20, p. 141, 145–148.

82 MERKYS, Vytautas. Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2002, t. 20, p. 262.

83 Ten pat, p. 265–266.

84 Ten pat, p. 280.

85 Ten pat, p. 281.

86 Ten pat, p. 287.

87 SYRNICKA, Krystyna. *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie: Tradycja i współczesność*. Wilno; Lublin, 2001, p. 164.

88 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „Cy“, p. 208.

Čia ilsisi Juzefinos Marijos palaikai, Kolegijų asesoriaus Červinskio žmonos, pulkininko Fransua De Debua dukros, mirusios rugsėjo 6 dieną 1844 m. 42 metų amžiaus. Paliko vyrą ir du sūnus – Aleksandrą ir Vladimirą. – Vertė K. Tolkačevski.

ir kitų kolegijų asesorių, kurių epitafijos užrašytos lenkų kalba. Motyvus, kodėl įrašas pasirodė rusų kalba, sunku atspėti. Iškalčių ne lenkiškų įrašų pasitaiko ne vien kolumbarijuje, bet ir ant įprastų kapų vėlesniais XIX a. dešimtmečiais. Greta to randama ir baltarusiškų epitafijų, užrašytų lotyniškais raidėmis⁸⁹. Tai galėtų būti atspindys problemos, susijusios su baltarusių raštu. XIX a. pabaigoje Vilniuje prasidėjus baltarusių tautiniam atgimimui atsirado poreikis atgaivinti baltarusių kalbą, kaip ir lietuvių, iki 1904 m. engiamą caro valdžios. Tik, anot Vytauto Žeimanto, būta vidinių nesutarimų dėl raidyno pasirinkimo: *Vakariniuose Baltarusijos rajonuose, kur vyravo katalikai, kunigai siekė įteisinti lotynišką raidyną, o Rytų ir Pietų Baltarusijoje, kur buvo pravoslavų dauguma, popai skleidė kirilicą. Todėl ir baltarusiški raštai tuo metu buvo spausdinami arba lotyniškais, arba rusiškais raidėmis. Tuo metu buvo neaišku, kuris raidynas nugalės, taps pagrindiniu. Todėl ir Vilniuje 1906 metais pasirodęs pirmasis legalus baltarusių laikraštis „Naša dolia“ buvo leidžiamas lygia-grečiais lotynišku ir rusišku raidynu.*⁹⁰

XVIII a. pab.–XIX a. pr., kai pradėtos steigti naujos užmiesčio kapinės, mirusiojo įamžinimas tapo prieinamu reiškiniu daugeliui miestiečių. Tai buvo tik vienas iš atributų, kuriuos iš bajorų bandė perimti buržuazėjanti miesto visuomenė (kartu buvo perkami titulai, dvareliai, imituojamas feodalinės diduomenės gyvenimo būdas ir pan.)⁹¹. Tai galėtų liudyti visuomenės virsmą iš feodalinės (juk baudžiava panaikinta tik 1861 m.) kapitalistine. O prieš tapdama kapitalistine, kaip teigia Antanas Maceina, suburžuazėjusi visuomenė atsisakė senojo požiūrio į tradicijas ir mirtį. Buvo iškeltos naujos – daugiausia laikinos, materialinės – vertybės, atsirado mirties baimė, kurią galima sieti su nenoru prarasti materialinę gerovę ir patogų gyvenimą⁹². Pradėta bėgti nuo minties apie mirtį. Mirtis tapo tabu. Taip ir žlugo ilgus amžius gyvavusi *memento mori* tradicija, kartu reikšmės neteko ir ilgų antkapinių tekstų rašymas. Buržuazijos viešpatavimo pabaiga, anot A. Maceinos, atėjo po Pirmojo pasaulinio karo⁹³. Kaip tik ta riba ir užsibaigia, kaip teigia P. Arietas, laidojimo kultūros tradicijų, kartu ir visuotinio epitafijų rašymo tąsa⁹⁴. Nors iki XX a. vidurio dar pasitaiko antkapių su epitafijomis, dažniausiai jie statyti išimties atveju, siekiant ypatingai pagerbti velionį. Pavyzdžiui, J. Pilsudskio vadovaujamai Lenkijos valstybei okupavus Vilniaus kraštą, kapinėse atsirado antkapių, įamžinančių žuvusius lenkų kareivius.

ĮVAIZDIS

XIX a. Vilniaus kapinių antkapių įrašuose atsispindėjo pagrindinės asmenybių vertybės ir įvaizdžio bruožai, pagal ten deklaruojamas vertybes galima susikurti to meto žmogaus idealo paveikslą. Epitafijose pateikiamos savybės ir

vertybės, kurias puoselėjo velionis, galėjo būti gerokai pagražintos, tapusios visuomenės priimtu modeliu. Apie tai byloja Adomo Honorijaus Kirkoro žodžiai: *Tuščias noras sublizgėti podraug su prastu skoniu dar ir šiandien diktuoja panašias epitafijas, kuriomis siekiama po mirties šlovinti velionį, kurti netikrus žmonių, vyrų, tėvų, sūnų paveikslus, iš kurių galima pamanyti, kad kapinėse ilsisi vien tyriausia dorybė; o gyvenime visai būna – kas to nežino?*⁹⁵

PILIETIS. Bene ryškiausia, dažniausiai antkapių įrašuose vardinama vertybė XIX a. buvo pilietiškumas. Galima manyti, jog tam didžiulės įtakos galėjo turėti carinės Rusijos okupacija. Jai priešinantys įvyko trys sukilimai: 1794, 1830–1831 ir 1863–1864 m. Antkapių įrašai turėjo puoselėti viltį gyventi laisvoje tėvynėje, raginti jaunąją kartą nepasiduoti, gaivinti didvyrių atminimą. Verta pabrėžti, jog epitafijose pilietiškumas vadintas *dorybe* (lenk. *cnota*). Per visą XIX a. pilietiškumas išgyveno didelių pasikeitimų. Epitafijos užfiksavo pilietiško kaip reiškinio visą raidą ir transformaciją, kuri vyko XIX a., Adomo Seligmano teigimu, atsirandant pilietinei visuomenei⁹⁶. Senesniuose, t. y. XIX a. pirmųjų dešimtmečių, įrašuose, kurie atsirado steigiant senąsias Vilniaus kapines, epitafijų lentos dar išsaugo barokines vertybes ir tradicijas, barokinių užrašymo stilių, primenantį Romos laikų epitafijų struktūrą. Prasidėjus romantizmui, ėmė trauktis klasicizmo bruožai, pasižymintys idealia harmonija, epitafijose atgimsta baroko epochai būdingas jausmingumas, įmantrumas, impulsyvumas. Būtent XIX a. pradžios įrašuose stipriai akcentuojamas *patriotizmas*, suprantamas kaip piliečio pareiga ginti tėvynę. Velionis pristatomas kaip patriotas, kovotojas už tėvynės laisvę. Pavyzdžiui, karininko G. Ruszczyco antkapinėje lentoje, buvusioje Bernardinų kapinių kairiajame (vakariniame) kolumbarijuje, buvo įrašas:

D. O. M.

*J. W. Gasper Rószcyc Kapitan b. Woysk Pol: pozniey Sędz: Gra: Pttu Wilen
po 50 letnim wieku zeszył w dniu 2*

89 SYRNICKA, Krystyna. *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie*: Tradycja i współczesność. Wilno; Lublin, 2001, p. 152.

90 ŽEIMANTAS, Vytautas. Adomas Stankevičius – kunigas, rašytojas, baltarusių atgimimo veikėjas. *XXI amžius* [interaktyvus], nr. 80, 2009, lapkr. 13 [žiūrėta 2012 m. balandžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/numerai/2009/11/13/atmi_02.html>.

91 ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus; KULAKAUSKAS, Antanas. *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius, 1996, p. 229.

92 MACEINA, Antanas. *Buržuazijos žlugimas*. Kaunas, 1940, p. 391.

93 Ten pat, p. 281.

94 ARIES, Philippe. *Śmierć odwrócona*: Antropologia śmierci. Myśl francuska. Warszawa, 1993, p. 227.

95 KIRKORAS, Adomas Honoris. *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*. Vilnius, 1991, p. 202.

96 SELIGMAN, Adam B. *Pilietinės visuomenės idėja*. Vilnius, 2004, p. 25.

lipca 1815 R-u z żalem czulej żony,
 osieroconych dzieci, pokrewnych,
 przyjaciół i spółobywateli
 w tym grobie złożony
 Dzielnym ogniem miłości Ojczyzny natchniony.
 Walczył, gdy go Kray wzywał do świętej obrony
 Później pełniąc przystoynie współziomcom usługi,
 Uczył się miecz zamienić na lemiesz i pługi
 Dziś spoczął pod tym głazem, a smutkiem dręczona
 Nad niepowrotną stratą czuła płacze żona
 Przechodniu był on oyciec, przyjaciel, i mąż tkliwy.
 Życiem zaządzilł przyjemność, zgonem żal prawdziwy.⁹⁷

Už šios patriotinės epitafijos slypi velionio idealas, pristatomas kaip karžygys (turintis karinį laipsnį), kurio pusėje yra teisingumas (šventoji tėvynės gynyba), kuris nedelsdamas atskuba tėvynei į pagalbą, t. y. vykdamas savo pareigas, mylintis tėvynę, galintis už ją paaukoti gyvenimą. Kilnu ir tai, jog epitafijos herojus atėjus laikui pasitraukė iš karybos ir toliau tarnavo tautiečiams. Panašus kario įvaizdis yra formuojamas W. Kublickio, palaidoto buvusiamė Rasų kapinių kolumbarijoje, epitafijoje:

D.O.M.

W. KUBLICKI BRYGAD. W: P: Poseł na Seym

Konst: Ru zycia 56 Nagrobkiem od żony
 corki i przyjaciół Pożegnany R-u 1807

MCA: MAJA 10 dnia

Służyć wiernie Ojczyźnie pomoc nieść w potrzebie
 Szukać Jey szczęśliwości zapomnieć na siebie [?]
 W pomyślnym i przeciwnym losie bydź jednakim
 To bydź mężem wielkim, a ten mąż był takim⁹⁸

Vėlgi epitafijoje formuojamas vyro kaip tėvynės tarno įvaizdis, pabrėžiant jo pastovumą (juk yra žinoma, kad keičiantis valdžiai, vykstant karams atsirasdavo karžygių, kurie pereidavo į priešų pusę, nes ten lengviau kovoti).

Vieno iš pripažintų patriotizmo tyrinėtojų Alsdairo Chalmerso MacIntyre'o teigimu, beveik visi XIX šimtmetyje laikėsi vienodo, savaimė suprantamo požiūrio – patriotizmas reiškė dorybę⁹⁹. Galima teigti, jog XVIII a. pab.–XIX a. pr. vilniečių patriotizmas ir pilietiškumas buvo suvokiami kaip vienas reiškinyis, t. y. kaip meilė tėvynei, reikalaujanti atsidavimo jai darbais, tarnyba, o kartais ir gyvybe. Vyskupas Adamas Stanisławas Krasinškis (1810–1891)¹⁰⁰, parengęs sinonimų žodyną, pilietiškumą suprantą kaip piliečio būdą, patriotizmą. Jo teigimu, tai yra vienas aukščiausių civilizacijos suvokimų, kurie nurodo žmogui šventumą parei-

gybių šaliai, kurios pilietis jis yra. O skirtumas tarp patriotizmo ir pilietiškumo yra toks: patriotizmo dvasia yra meilė tėvynei, o pilietiškumo dvasia – piliečio pareigos šventumo idėja¹⁰¹. Kadangi už patriotiniais įrašais papuoštų antkapinių lentų ilsisi žmonių karta, dar gyvenusi Abiejų Tautų Respublikoje, iki paskutiniųjų kovojusi už jos atgaivinimą, ėjusi įvairias pareigas (pareigos beveik visuomet nurodomos epitafijose, taip pat dažniausiai pabrėžiama, jog tų pareigybių nebėra, pavyzdžiui, *buvęs asesorius; buvęs pavieta maršalka*), dirbusi savo šalies labui – natūralu, jog, kaip ir Lietuvos bajorai XVIII a. pab.–XIX a. pr.¹⁰², tėvyne laikė Abiejų Tautų Respubliką.

Panašiai pomirtinėje epitafijoje yra nušviečiamas Napoleono legionų karininkas Josephas Lefebre'as, 1812 m. palaidotas Vilniuje, Bernardinų kapinių vakariename kolumbarijuje. Be anksčiau minėtų savybių, šio herojaus epitafijoje pabrėžiama jo kilminga praeitis, užsidegimas kariauti, narsa ir, be abejo, tėvynės meilė:

*Ici repose le corps de Joseph Lefebvre
Comte de Dantzick General de Brigade
Officier de la Legion d'honneur chevalier
de l'ordre royal de Saxe et de Bade etc.
Decede a Vilna le 15 Dec. 1812 age de 27 ans
Sous les yeux d'un heros enfant de la victoire
Cent fois au champ d'honneur il brava le trepas*

97 GIRININKIENĖ, Vida. Bernardinų kapinių statiniai. Iš *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Vilnius, 2010, p. 154.

D. O. M. Šviesusis dauggalis Gasparas Ruščicas, buvusios Lenkijos kariuomenės kapitonas, vėliau Vilniaus pavieto miesto teisėjas. Būdamas 50 metų mirė 1815 m. liepos 2 d. liūdint mylinčiai žmonai, našlaičiams vaikams, giminėms, draugams ir saviems piliečiams. Palaidotas šiame kape. Tėvynės meilės karštos liepsnos įkvėptas kovojo, kai kraštas jį šaukė į šventąją gynybą. Vėliau deramai tarnaudamas tautiečiams mokėsi keisti kardą į žagres ir plūgus. Šiandien ilsisi po šiuo akmeniu, o liūdesio kamuojama dėl negrįžtamos netekties verčia mylinti žmona. Praeivi, jis buvo tėvas, bičiulis ir švelnus vyras, teikęs malonę gyvas, o liūdesį – miręs. – Vertė E. Piurko.

98 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „Kr“, p. 467.

D. O. M., W. Kublicki, Lenkų kariaunų

brigadininkas, Seimo narys, 56 gyvenimo metais išlydėtas antkapiu nuo žmonos, dukros ir draugu 1807 m. gegužės 10 dieną. Ištikimai tarnauti Tėvynei, nešti pagalbą esant būtinumui, ieškoti Jos laimės, pamiršti apie save. Palankiame ir priešingame likime išlikt tokiam pačiam. Tai reiškia būti didžiu vyru, o šis vyras toks buvo. – Vertė K. Tolkačevski.

99 SENKUS, Vladas. Globalizacija ir patriotizmas: tarp realybės ir perspektyvos. Iš *Tautiškumas ir pilietiškumas*: atskirtis ar dermė. Vilnius, 2007, p. 31.

100 ŻYWCZYŃSKI, Mieczysław. Krasinśki Adam Stanisław. In *Polski Słownik Biograficzny*. T. 15. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970, p. 166–168.

101 KRASIŃSKI, Adam Stanisław. Obywatelskość. In *Słownik Języka Polskiego*. T. 3. Warszawa, 1904, p. 539.

102 PIVORAS, Saulius. *Lietuvių ir latvių pilietinės savimonės raida XVIII a. pabaiga–XIX a. pirmoji pusė*. Kaunas, 2000, p. 53.

*filis d'unquerier fameux, il aimait les combats, il aimait comme lui son pays et la gloire
 Mais la Parque fatal au printemps de ces jours
 de ces nobles travaux vint arreter le cours
 si loin des siens (?), si loin de la patrie
 Finiv hélas si tristement savie
 Emule de Tureune, il envixit, son sort
 Ah. pourquoi na-t-il (?) pas trouve la meme mort.*¹⁰³

Tokio stipraus patriotizmo apraiškas būtų galima bandyti aiškinti senųjų tradicijų persidavimu. Pasak Konstantino Avižonio, nuo seno valstybę turėdavo ginti kilmingieji bajorai¹⁰⁴. Už tai jie būdavo atleidžiami nuo visų prievolių, išskyrus karo. Pasak V. Vaitkevičiūtės, baroko epocha, paženklinta gausių karų, akcentavo kario svarbą ir reikalavo į pirmąją vietą iškelti riteriškas vertybes – bajorų riterį, kurio pagrindinė pareiga turėjo būti tėvynės gynyba. O tai aiškiai pasakyta laidotuvių pamoksluose¹⁰⁵. Natūralu, kad šios idėjos persikėlė ir į epitafijas. O kadangi miestiečiai, perėmę iš bajorų epitafijų rašymą, kartu perėmė ir jų vertybių įamžinimą, patriotizmas kaip dorybė antkapių įrašuose daugiau ar mažiau galėjo išlikti ir iki XIX a. pradžios.

Maždaug nuo XIX a. antros pusės iš antkapinių įrašų dingsta perdėtas ir stipriai akcentuotas patriotizmas. Tokį pokytį galima sieti su keliais reiškiniais. Pirmiausia, kaip teigia Regimantas Tamošaitis, iki pat modernių laikų *aukštąją kultūrą* reprezentavo Prancūzija ir jos *nacionalinė* kultūra – klasicizmas¹⁰⁶. Svarbu pabrėžti, jog Prancūzijoje, o ir beveik visoje Europoje, visuomenės grupių tautinis tapatumas buvo suvokiamas pagal pilietinį principą. Vis dėlto klasicizmo žlugimas po Didžiosios prancūzų revoliucijos paskatino Europos tautas atsisakyti diktuojamos kultūros, valdymo bei tautinio tapatumo modelio ir ieškoti kito. Ir tada kaip klasicizmo priešingybė iškilė romantizmas su nacionalinės valstybės, kurios pagrindą sudaro kalbiniu principu išgryninta tauta, idėja¹⁰⁷. O ir A. Seligmanas rašo, jog kaip tik tuo metu, t. y. *antroje devynioliktojo amžiaus pusėje mažiau domėtasi pilietine visuomene, o daugiau – pilietiškumo idėja <...>. Tuo tarpsniu pilietiškumas, sykiu ir narystės bei dalyvavimo kolektyviniame gyvenime vertybės tapo nauju modeliu, reprezentuojančiu nacionalinėje valstybėje tiek autonomiškumo, tiek savitarpinio vertybes.*¹⁰⁸ Nors nacionalinės valstybės dar nebuvo (tokia ji atsirado 1918 m.), visuomenėje jau vyko pokyčių. Pamažu patriotizmo vietą Vilniaus senųjų kapinių antkapinėse inskripcijose užima *pilietiškumas*. Tendencingas siekis epitafijose pabrėžti, jog velionis buvo pilietis ir laikėsi pilietiškos vertybių, turi būti siejamas su požiūriu į pilietišumą pokyčiu. V. Vaitkevičiūtės teigimu, baroko epochoje *pilietiškumas siejamas tik su esminio elitinio luomo atstovais. Paprastai laidotuvių pamoksluose piliečiais vadinami tik kilmingieji vyrai.*¹⁰⁹ Tačiau kai antkapinė epigrafika tampa prieinama ir paprastiesiems

miestiečiams, tuo pat metu pilietiškumas įgauna kitokią prasmę. Žvelgiant į XIX a. tiek prestižinių, tiek neturtingų miesto kapaviečių epitafijų turinį, galima manyti, jog nuo XIX a. antros pusės šis požiūris pasikeičia, ir save laikyti piliečiu buvo svarbu visiems visuomenės nariams. Pavyzdžiui, Ignoto Ivickio, palaidoto Bernardinų kapinėse, antkapio įrašas:

*Najlepszememu Ojcu
oraz wzorowemu w pełnieniu
Spolecznych obowiazków
Obywatelowi
Ignacemu
IWICKIEMU
zm. 1882 r. żył lat 56.
Wdzięczni synowie i córka.¹¹⁰*

Be to, kartais atrodo, jog velionio biografija nėra išskirtinė ir epitafijos autoriui nėra ką rašyti. Todėl jį buvo galima pavadinti tiesiog *geru piliečiu*. Taip galėjo atsitikti ir Jano Žongołowicziaus, palaidoto Bernardinų kapinių dešiniajame kolumbarijoje, antkapinės lentos įrašė:

*Jan
Żongołowicz
Umarł 6 Marca 1824 r.*

103 GIRININKIENĖ, Vida. Bernardinų kapinių statiniai. Iš *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Vilnius, 2010, p. 160.

Čia ilsisi Žozefo Lefebro, Dancingo kunigaikščio (grafo), (karo) brigados generolo, Garbės legiono karininko, Saksonijos ir Badeno karališkojo luomo kavalieriaus etc., kūnas. Mirė Vilniuje 1812 m. gruodžio 15 d. būdamas 27 metų. Didvyriui, pergalės sūnui matant, jis šimtą kartų garbingame mūšyje žvelgė mirčiai į akis. Būdamas garsaus kariūno sūnus, jis mėgo kovoti. Kaip ir tėvas, mylėjo savo tėvynę ir šlovę. Tačiau rūsti lemtis pačioje jaunystėje nutraukė jo kilnius žygdarbius taip toli nuo saviškių, taip toli nuo gimtinės. Deja, jo gyvenimas baigėsi taip liūdnai! Tureune (Torunė?) bendražygis pavydėjo jam jo lemties. Ak, ir kodėl gi jis nemirė tokia pat mirtimi. – Vertė Jolanta Kaškevičiūtė.

104 AVIŽONIS, Konstantinas. *Rinktiniai raštai*.

T. 1: Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais. Roma, 1975, p. 355.

105 VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. *LDK katalikiškasis baroko pamokslas: tarp ars vivendi ir ars moriendi*. Vilnius, 2008, p. 142, 144.

106 TAMOŠAITIS, Regimantas. Romantizmo paradigma epochų perspektyvoje. *Metai*, 1995, nr. 1, p. 106.

107 Ten pat.

108 SELIGMAN, Adam B. *Pilietinės visuomenės idėja*. Vilnius, 2004, p. 127.

109 VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. *LDK katalikiškasis baroko pamokslas: tarp ars vivendi ir ars moriendi*. Vilnius, 2008, p. 140.

110 Geriausiam tėvui ir pavyzdingai atliekančiam visuomenines pareigas piliečiui Ignotui Ivickiui. Mirė 1882 m., gyveno 56 metus. Dėkingi sūnūs ir dukra. – Vertė K. Tolkačevski ir V. Girininkienė.

*Synowie Jego po 30-letniem
tułactwie pokrywają grób ten
glazem dla pamięci straty
Kochanego Ojca i szanowane-
go Obywatela¹¹¹*

Nors kitų asmenų, palaidotų greta, antkapinėse lentose puikavosi jų nuopelnai visuomenei, J. Žongołowicziaus antkapinės lentos įrašė apsiribota vien paminėjimu, kad jis buvo pilietis. Iš to galima daryti prielaidą, jog šis asmuo niekuo nepasižymėjo, buvo čia palaidotas greičiausiai dėl giminaičių geros finansinės padėties.

Kitoks būdas išreikšti pilietiškumą buvo pasirinkti ne kalaviją, bet pasiaukojant dirbti pavergtos tėvynės labui¹¹² ir visuomenei, gerai atlikti savo pareigas. Todėl neretai epitafijose aptinkama vardijant velionio nuopelnus tėvynei ir visuomenei. Atsidavęs pašaukimui tarnauti visuomenės gerovei, asmuo sukurdavo darbo vaisių, o mainais pelnydavo visuomenės pripažinimą ir taip save priskirdavo piliečių grupei. Taip atsirasdavo abipusis ryšys, pastebimas ir epitafijose. Pavyzdžiui, Michała Dmochowskio, kuris buvo palaidotas Bernardinų kapinių koplyčios požemyje, įamžinimo lentoje buvo parašyta:

*D. O. M.
Ku czci i uwielbieniu cnot
Religijnych, Domowych
Towarzyskich i Obywatelskich
Śtey P-ci
Michała Dmochowskiego
Komisarza Kommissyi Edukacyjnej Wilen.
Ur. 1773-go Lutego 12-o d.
†1832-go Sierpnia 3-o d.
Społeczeństwo po Jego stracie bolesney
Niepocieszzone
<...> opłakana powszechnego żalu
<...> poświęciło.¹¹³*

ŠEIMOS ŽMOGUS. Ilgainiui greta pilietiškumo epitafijose kaip vertybė iškylo šeima. Buvimas pavyzdingu tėvu, sūnumi, vyru ar žmona tampa lygiaverte dorybe didvyriškiems poelgiams, kuriais buvo įprasta girti velionį. O kad šeima ir santuoka tikrai buvo taip labai vertinamos, liudija gausūs antkapių įrašai, kuriuose aukštinama santuoka. Pavyzdžiui, Adamo Baranowicziaus epitafijoje paabrėžiamas vyro ir žmonos santuokinio ryšio ilgaamžiškumas:

D. O. M.

Tu w Bogu spoczywa s. p. Adam Syn Jana i Rozalji ze Zmijewskich Baranowicz Radca Honorowy urodzony 1788. r. Miesiąca Grudnia 24. dnia. Żył lat 8 <...>. Zmarł 187 <...> 98. Miesiąca <...> dnia pochowany Obok swoiey Żony z którą żył w małżeństwie 53. lat i odbyli z sobą 3. Sluby Srebrny i Złoty czyli Jubileusz Matżenski. – Prosi o westchnienie za Jego i Żony duszę do Boga. Amen!

*Ten Nadgrobek położyły Synowie.*¹¹⁴

Vis dėlto ilgesnių įrašų su santuokos liaupsinimais pasitaiko rečiau. Dažniausiai velionis vadinamas tiesiog *geru tėvu, sūnumi*. Kartais kalbama apie gerai atliekamas sutuoktinio pareigas šeimoje. V. Vaitkevičiūtės teigimu, jau Renesanso epocha gražina teigiamą santuokos vertinimą ir pagarbą¹¹⁵, o romantizmo laikotarpiu šeima užkariauja ypatingą vietą ir kapinėse. Aišku, šeiminių palaidojimų būta ir viduramžiais, tačiau, kaip teigia P. Ariesas, tyręs šeimos santykių raidą, nuo viduramžių pabaigos šeimos kapai akivaizdžiai yra daugiau tradicinio kolektyvinio solidarumo ženklas negu jausmingumo išraiška¹¹⁶. Šeimos kopytėlių su bendrais laidojimo rūšiais, o kartu ir specifiniais antkapių įrašais atsiradimas XVIII a. pab.–

111 GIRININKIENĖ, Vida. Bernardinų kapinių statiniai. Iš *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Vilnius, 2010, p. 163.

Janas Žongołowiczius. Mirė 1824 m. kovo 6 d. Jo sūnūs po 30 metų klajonių ant šio kapo deda akmenį mylimo tėvo ir gerbiamo piliečio netekčiai atminti. – Vertė K. Tolkačevski.

112 LAUČKAITĖ-SURGAILIENĖ, L. Neoromantizmas XX a. pradžios Vilniaus dailėje: šaltiniai. Iš *Romantizmas po romantizmo*. Vilnius, 2000, p. 63.

113 GIRININKIENĖ, Vida. Bernardinų kapinių statiniai. *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Vilnius, 2010, p. 185.

D. O. M. Pažymėdama ir gerbdama Vilniaus edukacinės komisijos komisaro Š. A. Mykolo Dmochovskio, gimusio 1773 m. vasario 12 d., mirusio 1832 m. rugpjūčio 3 d., religines, šeimines, draugiškas ir pilietines dorybes, po jo skausmingos netekties nepaguodžiama, viešojo sielvarto apimta

visuomenė <...> aukoja. – Vertė E. Piuško.

114 GIRININKIENĖ, Vida. Bernardinų kapinių statiniai. *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Vilnius, 2010, p. 179.

D. O. M. Čia su Dievu ilsisi Š. A. Adomas Baranovičius, Jano ir Rozalijos iš Zmijevskių sūnus, Garbės patarėjas. Gimė 1788 m. gruodžio 24 d. Gyveno 8 <...> metus. Mirė 187 <...> m. <...> mėn. <...> d. Palaidotas šalia savo žmonos, su kuria išgyveno santuokoje 53 metus ir atšventė tris jubiliejus: sidabrinį, auksinį ir santuokos [bronzinį]. Prašo atsidusti jo intencija už jį ir žmoną Dievui. Amen. Tą paminklą sūnūs pastatė. – Vertė E. Piuško.

115 VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. *LDK katalikiškasis baroko pamokslas: tarp ars vivendi ir ars moriendi*. Vilnius, 2008, p. 95.

116 ARIES, Philippe. *Mirties supratimas vakarų kultūros istorijoje*. Vilnius, 1993, p. 175.

XIX a. pr. siejamas su šeimos santykių pasikeitimu. Jau XVII a. Vakarų Europoje šeimos sąvoka apimdavo visus, kurie gyveno po vienu stogu: ir sūnus, ir tarnus, neįeidavo tik giminaičiai, gyvenantys kitur¹¹⁷. Nors mirštančiojo kambarys buvo vieša vieta – aplinkui jį mirties valandą susirinkdavo šeimos nariai, mirties aki-vaizdoje jis likdavo vienas. Apie tai liudija testamentų turinys. Testamente velionis turėjo pasirūpinti kiekviena smulkmena ir jame nebuvo išreiškiamas pasitikėjimas šeimos nariais¹¹⁸.

XVIII a. prasideda pokyčiai, kuriuos P. Ariesas įvardija kaip mirštančiojo atsidavimą šeimai kūnu ir siela – mirštantysis dalijasi paskutine gyvenimo valanda su šeima, jau žodžiu, o ne raštu išsako paskutinę valią, tokioje intymioje aplinkoje atsiranda pasitikėjimas¹¹⁹. Naujas bendrystės jausmas randa vietą ir kapinėse – šeimos nariai išreiškia stiprų norą būti palaidoti kartu ir taip susijungti po mirties¹²⁰.

Nors ir antkapių inskripcijose beveik visuomet buvo pateikiama mirusiojo pavardė, dėl ko nebuvo sunku identifikuoti velionį, dėl pasikeitusių šeiminių santykių epigrafiniuose antkapių įrašuose atsirado naujų tendencijų. XIX a. epigrafikoje pasitaiko atvejų, kai ir taip akivaizdų giminystės ryšį papildomai pagrindžiama epitafijoje. Kaip šiuo atveju abu broliai Piotras ir Felicijanas Derszkoffai buvo palaidoti gretutinėse laidojimo nišose buvusiam Rasų kapinių kolumbarijoje:

D. O. M.
 TU LEŻĄ ZWŁOKI S.P. PIOTRA
 DERSZKOFFA
 KOLLEGJALNEGO SEKRETARZA
 KANDYDATA FILOZOFIJ
 Mający wieku lat 37 zmarłego w roku
 1839 Mśca Augusta 11 dnia
 Dwóch braci obok siebie spoczywa w tej ziemi
 Trzeci osierociały, nim się złączy z niemi
 Prosi Ciebie, przechodniu, o jedno westchnienie
 Dla siebie o pociechę, dla nich o zbawienie.¹²¹

Tokia nauja epitafijose užgimusi tradicija ganėtinai dažnai pasitaikydavo greta palaidotų sutuoktinių antkapių įrašuose. Pavyzdžiui, Rasų kapinėse palaidotos Marjos Domeykowos epitafijoje:

MARJA DOMEYKOWA
 Umarła 20 Stycznia 1850 roku
 POCHOWANA W KATAKUMBIE
 OBOK MĘŻA SWEGO¹²²

Pirmaisiais šeimieniais kapais tapdavo kopyltėlės. E. Małachowicziaus teigimu, šeimieniai mauzoliejai, tokie populiarūs XIX a., išsivystė iš tradicijos mirusius laido-

ti bažnyčios požemiuose. Šeimos koplyčios, kaip ir bažnyčios ar kitos koplyčios, turėdavo altorių, o tai leisdavo aukoti šv. Mišias. Kad mišios buvo aukojamos, liudija ir P. Ariesas, pateikdamas pavyzdžių, kad šeimos koplytėlėse virš laidojimo rūsių, kur palaidoti šeimos nariai, vykdavo mišios. O ir rašytiniuose šaltiniuose matyti koplyčių paskirties evoliucija – iš pradžių jos įvardijamos kaip koplyčios, vėliau jau koplyčios su laidojimo rūšiais¹²³. Ilgainiui koplytėlės mažėjo, likdavo vietos tik karstams, durys būdavo užmūrijamos. Taip koplytėlės panašėdavo į kolumbarijus¹²⁴. Nuo XVIII a. šeiminė, sutuoktinių, tėvų ir vaikų meilė užėmė kilnių nuopelnų visuomenei vietą epigrafinių tekstų autorių pasaulyje¹²⁵.

Koplytėles-mauzoliejus galėjo pasistatyti tik labai pasiturinčios šeimos, tad jų atsiradimas galėtų liudyti visuomenės turtėjimą ir siekį priskirti sau bajorų privilegijų – juk teisė būti palaidotiems bažnyčių požemiuose turėjo tik bajorai. Ant koplyčių atsiradusios epitafijos, parašytos būtent ten palaidotiems šeimos nariams, tampa išskirtinumu. Kaip pavyzdį verta išanalizuoti Frejendų šeimos koplytėlės, kurioje ilsisi vyras, žmona ir jų dukra, antkapinius įrašus. Akivaizdu, jog kupini jausmų romantiniai poetiniai įrašai buvo iškalti ne iš karto, o po kiekvienos neakties. Todėl mirus žmonai pirmiausia jos vardu vyksta bendravimas su vyru ir dukrele, likusiais žemėje:

*Odważnie śmierć ponosząc z Bogiem pojednana
Wołała mnie. Ach Mężu! Córeczko Kochana!
Oto już ma ostatnia godzina się zbliża!
Błogosławie Was, żegnam Świętym znakiem Krzyża!
Pamiętaj o mnie Mężu i o Dziecku drogiem!
I ja się za Was będę zastawiać przed Bogiem!*¹²⁶

117 Ten pat, p. 169.

118 Ten pat, p. 171.

119 Ten pat, p. 173.

120 Ten pat, p. 180.

121 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „D“, p. 65.

D. O. M. Čia guli a.a. Piotro Derszkoffo, kolegijos sekretoriaus, filosofijos mokslų kandidato, mirusio 1839 m. rugpjūčio 11 d. 37 metų amžiaus, palaikai. Du broliai greta ilsisi šioje žemėje, o trečiasis, kol prie jų danguje prisijungs, prašo tavęs, praeivi, atodūsio: sau paguodos, jiems – išganymo. – Vertė K. Tolkačevski.

122 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „D“, p. 125.

Marja Domeykowa, mirė 1820 m. sausio 20 d. Palaidota katakombose greta savo vyro. – Vertė K. Tolkačevski.

123 ARIES, Philippe. *Mirties supratimas vakarų kultūros istorijoje*. Vilnius, 1993, p. 176, 177.

124 MAŁACHOWICZ, Edmund. *Wilno. Dzieje. Architektura. Cmentarze*. Wrocław, 1996, p. 206.

125 ARIES, Philippe. *Człowiek i śmierć*. Warszawa, 1989, p. 228.

126 Drąsiai mirtį kęsdama su Dievu suvienyta šaukei mane. Ak, vyre! Dukrele mylimoji, štai jau mano paskutinė valanda artėja! Laiminu jus, žegnoju Šventuoju Kryžiaus ženklui! Prisimink mane ir vaiką brangujį, vyre! Ir aš už jus užsisistiu prieš Dievą. – Vertė K. Tolkačevski.

Tuomet vyras „atsako“ žmonai:

*O niechże Ci tam światło wiekuiste świeci!
A Miłosierdzie Boże niech nad nami wznieci!*¹²⁷

Toliau velionės vardu kalbinamas praeivis – prašoma pasimelsti:

*Westchnij za nas do Boga, kto nieszczęsnym
sprzyja!*

*A za duszę Nieboszczki zmów Zdrowaś Maryja!*¹²⁸

Praėjus kuriam laikui epitafija vėl buvo papildyta – mirė našlio dukra. Šią netektį jis įamžino taip:

Lecz niestety o marna znikomości ciała!

Tereniu Córko droga i Tyś mi skonaa!

Dwóch latek niedożywszy, najmilsza Sierotka!

*Aniołek mój tu spoczqł! Tu mię wkrótce spotka!*¹²⁹

Panašių pavyzdžių su „susirašinėjimais“ tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio atstovų senosiose Vilniaus kapinėse pasitaiko ir daugiau. Kalbant apie apraudamą vaikelio netektį, verta pabrėžti K. Syrnickos pastebėjimą, jog anksčiau, t. y. iki XVIII a. pabaigos, toks reiškinytis kaip vaiko mirtis (beje, labai dažnas), ypač tarp nepasiturinčių miestiečių, beveik nesulaukdavo dėmesio. Tai liudija XIX a. dar būvusios „angeliukų“ kapinaitės – jose masiškai buvo laidojami vaikai. Ir tik romantizmo epochoje vaikai sulaukia lygiagrečių laidojimo teisių į tradicijas kaip ir suaugusieji¹³⁰. Taip atsirado nauja epitafijų srovė.

Ilgainiui šeiminiai palaidojimai labai išplito ir buvo kitokių formų – dažniausiai šeimos nariai buvo laidojami viename žemės plote, aptvertame geležine tvora ar grandinėmis. Kartais būdavo kopijuojama senoji laidojimo tradicija – kapinėse įkuriami nedideli rūšiai, kuriuose ilsisi vienos šeimos atstovai. Tačiau tiek turtingųjų, tiek nepasiturinčiųjų šeimos kapus siejo naujos šeimos bendrystės, šeimos kaip dorybės suvokimo srovės antkapių įrašuose.

VIETA VISUOMENĖJE. Be minėtų dorybių ir aptartos antkapiuose pateikiamos informacijos, XIX a. epitafijose dažnai atsiranda vietos aspektams, kurie netelpa į epitafijų rašymo tradicijų rėmus. Tai informacija apie velionio tam tikrus išskirtinumus, talentus, ypatingus nuopelnus ir pan. Autoriau nuomone, tai yra vienas išskirtinių XIX a. antkapinės epigrafikos bruožų. Susidūrus su daugybe tokių įrašų, tampa aišku, jog ta ypatinga informacija antkapių įrašuose įamžinamas asmuo kaip individas, aktyvus visuomenės narys, kitaip sakant, įamžinamas tas, *kuo jis buvo toje visuomenėje*. Pavyzdžiui, Juliaus Slovackio tėvo, palaidoto Rasų kapinėse, epitafijoje iškaltos tokios eilutės:

EUZEBJUSZOWI
OJCU JULJUSZA
SŁOWACKIEMU
Prof. Uniw. Wil.
ur. 1772 + 1814¹³¹ <...>

Poeto kūryba buvo vertinama ir populiari tarp skaitytojų, todėl pats poetas buvo pagerbtas savo tėvo antkapio įrašė. Akivaizdu, jog toks tekstas epitafijoje turėjo atsirasti daug vėliau, negu mirė pats Euzebijus, nes yra žinoma, jog J. Słowacki savo kūryba pradėjo garsėti XIX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje¹³².

Uolumu ir atsivadavimu profesijai bei žmonėms pagarsėjo ir medicinos daktaras Felicjanas Derszkoffas¹³³, kurio antkapyje (Rasų kolumbarijus) buvo iškaltas tekstas:

FELICYAN
DERSZKOFF
DOKTOR MEDYCYNY CZŁONEK TOWARZY=
STWA MEDYCZgo WILENgo ŻYŁ LAT 36
UMARŁ ROKU 1828 LUTEGO 14 D.
Tego który dla bliźnich swe poświęcał życie
Boże, nagroź zbawieniem – ziomkowie wspomnijcie¹³⁴

Dar vienas epitafijos, kurioje atsispindėjo žmogaus kaip individo indėlis į visuomenę, pavyzdys kadaise buvo Šv. Stepono kapinėse:

Bychowiec
Józef Władysław
1778 + 1845.

127 O tegul tau ten amžinoji šviesa šviečia! O gaillestingumas Dievo tegul virš mūsų įsižiebia. – Vertė K. Tolkačevski.

128 Atsidusk už mus Dievui, kuris nelaimėliams palankus! O už velionės sielą sukalbėk „Sveika Marija!“ – Vertė K. Tolkačevski.

129 Tačiau, deja, o niekingas kūno menkume! Terene, dukra brangioji, ir tu man mirei dvejų metų neišgyvenusi, mieliausioji našlaitė! Angelėlis mano čia atgulė. Čia mane netrukus pasitiks! – Vertė K. Tolkačevski.

130 SYRNICKA, Krystyna. *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie*: Tradycja i współczesność. Wilno; Lublin, 2001, p. 170.

131 MAŁACHOWICZ, Edmund. *Cmentarz na Rossie w Wilnie*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1993, p. 309.

Euzebijui Słowackiui, Julius tėvui. Vilniaus universiteto profesorius, gimė 1772, mirė 1814 m. – Vertė K. Tolkačevski.

132 MAKOWSKI, Stanisław. Słowacki Juliusz. In *Wielka encyklopedia PWN*. T. 25. Warszawa, 2004, p. 229–230.

133 BIELIŃSKI, Józef. *Doktorowie medycyny promowani w Wilnie*. Warszawa, 1886, p. 25–26.

134 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „D“, p. 64.

Felicjanas Derszkoffas, medicinos daktaras,

*Tłumacz Kanta na
język polski, filozof
i były adjutant przy
generale Chlewizirskim
w 1794 r.*

*Urodził się w Chmielnicy w
pow. Słonimskim
Um. Nagle w Wilnie¹³⁵*

J. W. Bychowieras buvo gana žymus filosofas, kuris rašė veikalus ir vertė garsių filosofų bei rašytojų darbus. To meto visuomenėje jam buvo skirta I. Kanto veikalo vertėjo vieta¹³⁶. Dar vienas atvejis, kai asmuo tapatinamas su jo kūrybiniais darbais, yra Antonio Józefo Glińskiego įamžinimas Rasų kapinėse:

Autorowi „Bazarza Polskiego“

Ś. p.

A. J. Glińskiemu

Ur. 1818. zm. 1866.

Kto baśni polskich po wsiach, wśród trudu

Szukał, jak pereł, co kryje morze,

Temu przez modły wdzięcznego ludu,

Uczyń tę ziemię lekką, o Boże!¹³⁷

A. J. Glińskis kartu su L. Kondratovičiumi, A. E. Odyneću, V. Korotinskiu, A. H. Kirkoru bei M. Malinovskiu išleido labai garsų pasakojimų, pasakėčių ir apysakų rinkinį *Lenkų pasakininkas*¹³⁸. Tuo metu šis veikalas buvo laikomas pavyzdiniu. Matyt, todėl A. J. Glińskis buvo įamžintas būtent taip. Tokį individualumo siekį antkapių įrašuose reikėtų sieti su individualizacijos tendencija, būdinga buržuazinei visuomenei. Pirmiausia ji palietė vyrus. P. Dinzeltbacheris tai aiškina šitaip: *Visų luomų moteris jungė tai, kad jos neturėjo politinių teisių ir teisinių požiūriu priklausė nuo sutuoktinio. <...> visuomenei iš luominės virstant klasine, asmeniui mokamas atlyginimas pirmiausia skatino vyrų individualizaciją.*¹³⁹ Dėl to XIX a. vyrų epitafijose gausiai vardijamos eitos pareigos, akcentuojamos profesijos, nuopelnai darbo sferoje.

Epitafijose atsispindi ir visuomenės bei individo santykis, kuris XIX a. buvo itin stiprus ir jautrus. Jau nuo XVII a. mirštantysis ima dalintis, nors pradžioje nepatikliai ir ribotai, mirtimi – intymiu dalyku – su savo šeima, kuri susirenka prie jo patalo¹⁴⁰, o vėliau, P. Arieso teigimu, – ir su artimesniais ar tolimesniais pažįstamais bei klientais. Dalintasi ne vien mirtimi. Tokiu būdu bendruomenė plečiasi ne užsidadydama tik savo šeimoje, o apimdama tam tikrą visuomenės dalį. Tai reiškia, kad visuomenė reaguodavo į individo mirtį bendruomeniškai, kolektyviškai. Kiekvieno

žmogaus mirtis buvo visuomenės įvykis, o netektis tapdavo visos visuomenės žaizda¹⁴¹. Apie XIX a. Vilniaus miesto visuomenės bendruomeniškumą byloja ir faktas, jog į laidotuves dažniausiai susirinkdavo ne tik šeimos nariai ir draugai. Štai mirus gydytojui Konstantinui Porcijankai *didžiulė minia susirinko į Popynę (kur jis gyveno) jam susirgus, o vėliau mirus bemaž visi Vilniaus gyventojai lydėjo jį pirma į Bernardinų bažnyčią, kur kun. Jonas Menuė pasakė gedulingą prakalbą, ir paskui į kapines*.¹⁴²

Epitafijose pateikiami išskirtinimai byloja apie tai, jog antkapinis įrašas tapo visuomenės atminties laikmena, kartu atskleidžiančia visuomenės santykių su jos individualiais. Nors bene visi antkapiniai įrašai atrodė vienodi dėl panašios užrašymo struktūros, vienodų vardijamų dorybių bei panašių prašymų pasimelsti už velionį, XIX a. antkapinė epigrafika išsiskyrė *individualumu*, siekiu kaip nors išskirti velionį iš šalia palaidotų, neretai panašius titulus turinčių žmonių. Tam skulptoriai pasitelkė asmeninius velionių bruožus, ypatingus darbo rezultatus, nuopelnus visuomenei.

KANČIA. Daug rečiau negu iki šiol aptartos vertybės, tačiau ne pavieniais atvejais epitafijose iškyla kančios reiškiny. Pavyzdžiui, Rasų kapinėse buvo toks įrašas:

*Baldwin – Ramult
Kazimira
zgasła po długich cierpieniach
w wiosnie życia 8 czerwca 1880 r.
zaledwie lat 17.- Znosiła je z bo-
haterską cierpliwością i poddaniem
się woli Boga.*¹⁴³

Vilniaus medikų draugijos narys, gyveno 36 metus, mirė vasario 14 d. 1828 m. Tą, kuris artimiesiems paaukojo savo gyvenimą, Dieve – apdovanok išganymu, kraštiečiai – atmintit. – Vertė K. Tolkačevski.
135 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „Bu“, p. 414.

Bychowiecas Józefas Władysławas, gimė 1778 m., mirė 1845 m., Kanto vertėjas į lenkų kalbą, buvęs adjutantas generolo Chlevizirskio laikais. Gimė Chmielnicoje, Šlanimo paviete, staiga mirė Vilniuje. – Vertė K. Tolkačevski.

136 WEPSIĘĆ, Jan. Bychowiec Józef Władysław. In *Polski słownik biograficzny*. Kraków, 1937, t. 3, p. 158–159.

137 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „G“, p. 76.

Autoriui „lenkų pasakininkui“ švento atminimo A. J. Glińskiui, gimusiam 1818 m., mirusiam 1866. Kas ieškojo lenkiškų pasakėčių kaimuose, sunku-

muose, kaip perlų, kuriuos slepia jūra, tam per dėkingos liaudies maldas, Viešpatie, padaryk lengvą žemę! – Vertė K. Tolkačevski.

138 KRZYŻANOWSKI, Julian. Gliński Antoni Józef. In *Polski Słownik biograficzny*. T. 8 Wrocław; Kraków; Warszawa, 1959–1960, p. 58–59.

139 DINZELBACHER, Peter. *Europos mentaliteto istorija*: pagrindinių temų apybraižos. Vilnius, 1998, p. 39.

140 ARIES, Philippe. *The Reversal of Death*: Changes in Attitudes Toward Death in Western Societies. Death in America. University of Pennsylvania Press, 1975, p. 139, 140.

141 ARIES, Philippe. *Šmierė odwroćona*: Antropologija šmierci. Myśl francuska. Warszawa, 1993, p. 228.

142 KIRKORAS, Adomas Honoris. *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*. Vilnius, 1991, p. 214, 215.

143 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „B“, p. 21.

Kartais kančia skiriama ir daugiau vietos epitafijoje, neslepiant netgi intymią dalyką. Pavyzdžiui, Bernardinų kapinių koplyčios požemyje Zofijai Baranowiczowai įamžinti skirtame neišlikusiame įrašė atsispindi visa ligos istorija:

D. O. M.

*Tu w Bogu spo: S. P. Zofija corka
Marcina i Teressy z Promawiczow Bodzianowskich
Baranowiczowa Żona Adama Baranowicza R. H.
z którym przeżyła lat 53. i Jubileusz małżeński odbyła
Żyła lat 73. urodziła się 1798. r. Maja 15. d. Zmarła 1872
Stycznia 7. a. 10. pochowana, po długoletnich Chorobach 1 <...>
od Raka w piersiach który ją męczył lat 40. od paraliza od pa=
roxyzmów S-go Walentego p. lat 6. z odjęciem mowy nóg i rąk
oprucz zachowanej pamięci i rozsądku umysłowego aż
do samej śmierci: prosi o westchnienie do Boga, jako
prawdziwa pokutnica i męczennica w tem życiu. Ofia=
rowała Obraz swojej patronki S-tei Zofij do teźże kaplicy
aby się za nią przyczyniła do Boga. Oby Bóg
miłosierny zlitował się nad jej duszą po=
bożną i skrucił mąk czyscowych a Swiat=
łość wiekuista niech jej duszy swieci =
Amen!*

Ten nadgrobek mąż położył.¹⁴⁴

Galima manyti, jog toks kančios akcentavimas turėjo didelę svarbą siekiant išganymo. P. Dinzelbacheris ir R. Sprandelis atkreipė dėmesį į seną tradiciją, dėl kurios, straipsnio autoriaus manymu, epitafijose galėjo atsirasti kančios paminėjimų ar net stiprių jos akcentavimų. Minėtų autorių teigimu, brandžiųjų ir vėlyvųjų viduramžių atgailos kūno marinimu praktikoms darė įtaką dvi sampratos: askeze pelnyti malonę kitiems žmonėms, būtent savo kūno kankinimu gelbėti sielas iš skaistyklos, bei *Imitatio Christ* idealas – pamėgdžioti Išganytojo kančias. Tai irgi buvo siekiama daryti kūnu¹⁴⁵. Pasak J. Le Goffo, kūno kančia vedė į dvasinį tobulėjimą, o kulminacija buvo tapimas šventuoju: *Dvasinio tobulėjimo kelyje būtina persekioti kūną: vargšas tapatinamas su luošiu ir ligoniu, vienuolis, svarbus socialinis tipas, pateisina savo vardą kankindamas kūną askeze, šventasis, aukščiausias dvasinis tipas, neginčijamai juo tampa, jei paaukoja savo kūną kankinystei.*¹⁴⁶ Baroko epochoje, kaip teigia V. Vaitkevičiūtė, *[t]ikėjimas brutaliais ženklais užrašomas būtent ant kūno: dažniausiai vaizduojamas kenčiantis, subjaurotas kūnas, be to, buvo paplitusi savęs plakimo praktika – kaip didesnio pamaldumo išraiška.*¹⁴⁷ Taigi toks tekstas, iškaltas antkapyje, galėjo reikšti vieną epitafijos tikslų – skatinti religingumą „kovoiant“ už skaistyklos sielas arba, kaip atrodo šiuo atveju, siekiant lengvesnio išganymo pačiam velioniui.

Velionio dalią ir tolesnę sielos likimą, matyt, galėjo palengvinti ir dar vienos rūšies antkapiniai įrašai, pasitaikydavę ne pavieniais atvejais. Jais galbūt buvo skatinama labiau atkreipti dėmesį, sužadinti praeivio jautrumą ir prašyti pasimelsti. Senųjų Vilniaus kapinių epitafijose atsiranda smurtinės mirties, kai ji buvo, priešasties atskleidimas. Šio darbo autoriaus nuomone, tokius įrašus būtų galima sieti su nesavanoriška kančia. Pavyzdžiui, Rasų kapinėse palaidotos Teofilijos antkapyje yra toks įrašas:

*Tu spoczywają zwłoki
Teofli ze Staniewiczów
Dubiskiej
lat 33, która zesła z tego
Świata 23 Julii 1857 roku z
okrutnej zbójcy ręki.-
Zważcie mili przechodnie co za cierpiała męki
I nie czuł tyran srogi nie miał nie litości
Nie przepuścił jej życia w swej zapalczywości
Niech każdy z pobożnych zastanowi sobie
Że tu niewinne ciało odpoczywa w grobie,
Najczulszy mąż, kochający swą żonę ten
kamień postawił i krzyż wzniośl na
nim, prosi o trzy Pozdrowienia Anielskie¹⁴⁸*

Kazimira Baldwin-Ramult, [jos gyvybė] užgeso po ilgų kančių jos gyvenimo pavasarį, 1880 m. birželio 8, vos 17 metų. Kentė su didvyriška kantrybe ir atsidavimu Dievo valiai. – Vertė K. Tolkačevski. 144 GIRININKIENĖ, Vida. Bernardinų kapinių statiniai. *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Vilnius, 2010, p. 179.

D. O. M. Čia ilsisi su Dievu Š. A. Zofija Baranovičova, Martyno ir Teresės iš Promavičių-Bodzianovskių duktė, Adomo Baranovičiaus R. H., su kuriuo išgyveno 53 metus ir atšventė santuokos jubiliejų, žmona. Gyveno 73 metus. Gimė 1798 m. gegužės 15 d. Mirė 1872 m. sausio 7 d., o palaidota [sausio] 10 d. po ilgų ligų <...> krūties vėžio, kuris ją kamavo 40 metų, nuo paralyžiaus, nuo šv. Valentino paroksizmų, kamavusių šešerius metus, atėmusių rankas, kojas ir kalbą. Turėdama gerą atmintį ir protą iki pat mirties, kaip tikroji šio gyvenimo

kankinė ir atgailautoja, prašo atsidusti jos intencija Dievui. Paaukojo šv. Zofijos, savo globėjos, paveikslą šiai koplyčiai, kad šventoji užtartų ją pas Viešpatį. Tegu Gailestingasis Dievas pasigaili jos pamaldžios sielos ir sutrumpina skaistyklus kančias, o amžinoji šviesa tešviečia jos sielai. Amen! Šį antkapį pastatė vyras. – Vertė E. Piurko.

145 DINZELBACHER, Peter. *Europos mentaliteto istorija*: pagrindinių temų apybraižos. Vilnius, 1998, p. 138.

146 LE GOFF, JACQUES. *Viduramžių vaizduotė*. Vilnius: Alma littera, 2003, p. 157.

147 VAITKEVIČIUTĖ, Viktorija. *LDK katalikiškasis baroko pamokslas*: tarp ars vivendi ir ars moriendi. Vilnius, 2008, p. 108.

148 *Kartotekų kolekcija*. LMAVB RS, f. 28–1/1, skyrelis „Dr“, p. 180.

Čia ilsisi Teofilijos iš Staniewiczų Dubiskos, 33

Atliktas tyrimas rodo, jog epitafija gali būti suvokiama ne vien kaip istorijos ar literatūros šaltinis, bet ir kaip komunikacijos priemonė. Nuo senovės iki XX a. pradžios (tam tikrais atvejais ir mūsų dienomis) epitafija yra priemonė perteikti žiniai – palankiai nušviesti, koks šlovingas yra palaidotas asmuo. Ši žinia turėjo būti perteikiama tiems, kas praeina pro kapą, taip pat ir ateities kartoms. XIX a. epitafijose toks aprašymas yra ypač platus ir išsamus. Iš velionio aprašymo galima nesunkiai susidaryti to laiko žmogaus įvaizdį.

Mokslo literatūroje ir rašytiniuose šaltiniuose epitafijos terminas yra vartojamas skirtingiems dalykams apibrėžti: bet kokiam įrašui antkapyje, tradiciškai struktūruotam įrašui antkapyje, žanrui, taip pat užrašytiems / spausdintiems tekstams, skirtiems iškalti antkapuose. Klausimų gali kilti ir bandant apibrėžti šiandienos antkapinius įrašus, kurie neatitinka ankstesnių epochų epitafijų turinio ar plačiai naudotų žanrų struktūros. Tačiau, šio straipsnio autoriaus nuomone, reikėtų kreipti dėmesį į epitafijos kaip reiškinių prasmę ir *epigrafinės* (atliktos kietoje medžiagoje) *epitafijos* terminu vadinti bet kurį antkapio įrašą, skirtą mirusiajam pašlovinti ir jo atminimui įamžinti. Turint omenyje visų antkapinių paminklų įrašų visumą, galima vartoti ir jau mokslinėje literatūroje įsitvirtinusį *antkapinės epigrafikos* terminą.

Įvairiose epochose epitafijų turinys keitėsi, tačiau galima įžvelgti panašumų jų struktūroje ir rasti bendrų tikslų, dėl kurių visais amžiais buvo rašomos epitafijos. Galima išskirti tokias antkapių įrašų paskirtis: įamžinti velionio atminimą, skatinti praeivį melstis už mirusįjį, siekiant jam išganymo, auklėti visuomenę. Pastarasis tikslas daro epitafiją išskirtine komunikacijos priemone, nes apibrėžtame regione ar konkrečioje visuomenėje ji perduoda informaciją iš kartos į kartą. Vienos kartos užrašytas tekstas naudojant tik tai visuomenei žinomą kodą (pavyzdžiui, tam regionui svarbios datos, santrumpos ir t. t.) yra skaitomas kitos kartos. Perteikta žinia turi keisti, auklėti naująją kartą. Atsižvelgiant į funkcijų gausą, epitafiją galima vadinti daugiafunkciu pranešimu.

Galima manyti, jog XIX a. epitafijose pateikiamas velionio aprašymas yra to laiko idealaus žmogaus įvaizdžio šablonas. Kadangi epitafijos tikslas buvo ne vien įamžinti mirusiojo atminimą, bet ir auklėti visuomenę, įrašuose aprašomų žmonių savybės galėjo būti idealizuojamos. Ištyrus epitafijas paaiškėjo, kad XIX a. žmogus pirmiausia turėjo būti karštas savo krašto patriotas, ginantis tėvynę kalaviju, tarnaujantis darbais bei pavyzdingai vykdomas pilietines pareigas. Verta pridurti, jog tėvyne buvo laikoma Abiejų Tautų Respublika, ne carinė Rusija. Svarbi vertybė, o kartu ir piliečio pareiga buvo rūpinimasis šeima. Nors XIX a. epitafijos buvo gausiai

rašomos, dažnai kopijuojamos, vis dėlto jos sugebėjo išsaugoti individualumą. O tai gali būti apie individo svarbą visuomenei – kiekvienas joje užėmė reikšmingą vietą, turėjo savo vaidmenį.

Šaltiniai ir literatūra

Šaltiniai

1. Vaclavo Veitkos [Wacław Wejtko] 1932–1937 m. kauppta antkapinių įrašų *Kartotekų kolekcija*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 28–1.
2. GIRININKIENĖ, Vida. Bernardinų kapinių statiniai. *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Vilnius: Versus aureus, 2010. 774 p. ISBN 978-9955-34-278-6.

Literatūra

3. ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus; KULAKAUSKAS, Antanas. *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos, 1996. 359 p. ISBN 9986-403-69-3.
4. APPEL, Włodzimierz; ULČINAITĖ, Eugenija. *Inskrypcje Wileńskich kościołów = Vilniaus bažnyčių įrašai = Inscriptiones ecclesiarum Vilnensium*. Vilnius: Aidai, 2005. ISBN 9955-656-06-9.
5. ARIES, Philippe. *Człowiek i śmierć*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1989. 639 p. ISBN 83-06-01683-1.
6. ARIES, Philippe. *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*. Vilnius: Baltos lankos, 1993. 287 p. ISBN 9986-403-03-0.
7. ARIES, Philippe. *Śmierć odwrócona: Antropologia śmierci. Myśl francuska*. Warszawa, 1993, 316 p. ISBN 83-01-11144-5.
8. ARIES, Philippe. *The Reversal of Death: Changes in Attitudes Toward Death in Western Societies*. In

Death in America. University of Pennsylvania Press, 1975. 158 p. ISBN 0-8122-0184-0.

9. AVIŽONIS, Konstantinas. *Rinktiniai raštai*. T. 1: Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1975. 614 p.
10. BALČIŪNIENĖ, Asta. Klaipėdos krašto liuteroniškų kapinių paminkliniai įrašai lingvistiniu aspektu. *Acta historica Universitatis Klaipedensis*. T. 25: Klaipėdos krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai. Klaipėda, 2012, p. 62–75.
11. BIELIŃSKI, Józef. *Doktorowie medycyny promowani w Wilnie*. Warszawa: Druk K. Kowalewskiego, Królewska Nr. 29, 1886, p. 25–26.
12. *Brevitas ornata*: mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose. Sud. Eglė Patiejūnienė. Vilnius, 1998. 372 p.
13. BROWN, Peter. *Šventųjų kultas*: jo atsiradimas ir vaidmuo lotyniškoje krikščionybėje. Vilnius: Aidai, 1999. 227 p. ISBN 9986-590-81-7.
14. BRYANT, Dow Clifton. *Handbook of death and dying*. Vol. 1: The presence of death; Vol. 2: The response to death. California; London; New Delhi: Sage Publication, 2003. ISBN 0761925147, ISBN 978-0761925149.
15. BUKANTYTĖ, Eglė. Vokiškosios senųjų Klaipėdos krašto kapinių epitafijos: kalbinis aspektas.

metų amžiaus, palaikai, kuri paliko šį pasaulį 1857 m. liepos 23 d. nuo žiaurios žmogžudžio rankos. Pasvarstykit, mielieji praeiviai, kokias kančias kentė. Ir nejautė griežtas tironas, neturėjo gailesčio, nedovanojo jai gyvybės užsidegęs. Tegul kiekvienas

iš dievobaimingųjų pamąsto, kad nekaltas kūnas ilsisi čia kape. Jautriausias vyras, mylintis savo žmoną, pastatė akmenį ir kryžių ant jo iškelė, prašo trijų angelo palaiminimų. – Vertė K. Tolkačevski.

- Acta historica Universitatis Klaipedensis*. T. 25: Klaipėdos krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai. Klaipėda, 2012, p. 77–87.
16. DINZELBACHER, Peter. *Europos mentaliteto istorija*: pagrindinių temų apybraižos. Vilnius: Aidai, 1998, 589 p. ISBN 9986-590-71-X.
  17. Epigrafas. Iš *Lietuvių literatūros enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. balandžio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lle.lt/search3.htm>>.
  18. Epigrafika. In *Mała encyklopedia kultury Antycznej*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1983, p. 229. ISBN 83-01-03529-3.
  19. Epigram. In *Mała encyklopedia kultury Antycznej*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1983, p. 229. ISBN 83-01-03529-3.
  20. Epigrama. Iš *Lietuvių literatūros enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. balandžio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lle.lt/search3.htm>>.
  21. Epitafie. In *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*. T. 19. Warszawa: Drukarnia Artystyczna S. Sikorskiego, 1897, p. 465–466.
  22. Epitafios. In *Mała encyklopedia kultury Antycznej*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1983, p. 231–232. ISBN 83-01-03529-3.
  23. Epitaph. In *An encyclopaedia Britannica company dictionary* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.merriam-webster.com/dictionary/epitaph>>.
  24. Epitaphium. In *Online Etymology Dictionary* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=epitaphium&searchmode=none>.
  25. FISKE, John. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius, 1998. 239 p. ISBN 9986-861-60-8.
  26. GAIGALAITĖ, Vida. Epitafija. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 5. Vilnius, 2004, p. 534. ISBN 5-420-01532-3.
  27. GERLIAKIENĖ, Veronika. Vilniaus arkikatedros lotyniškieji epitafiniai įrašai (XVI–XVIII a.) ir jų literatūrinė raiška. *Literatūra*: mokslo darbai, t. 45 (3): Literatūra ir filosofija: idėjų ir formų jungtys, 2003, p. 90–99. ISSN 0258-0802.
  28. GIRININKIENĖ, Vida. *Vilniaus kapinės*. Vilnius: Atkula, 2004. 223 p. ISBN 9955-505-05-2.
  29. GIRININKIENĖ, Vida; TOLKAČEVSKI, Kšištof. Atminimo takai. Iš *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810–2010*. Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 231–416. ISBN 978-9955-34-278-6.
  30. GUDAVIČIUS, Edvardas. Epigrafas. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 5. Vilnius, 2004, p. 530. ISSN 5-420-01532-3.
  31. HUIZINGA, Johan. *Viduramžių ruduo*: studija apie keturiolikto ir penkiolikto šimtmečio gyvenimą ir mąstyseną Prancūzijoje ir Nyderlanduose. Vilnius: Amžius, 1996. 479 p. ISBN 9986-430-33-X.
  32. JURGELĖNAITĖ, Rasa. *Lotyniškoji laidotuvių poezija*: XVI amžiaus pabaigos Vilniaus akademijos tekstų retorinė analizė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998. 250 p. ISBN 9986-513-41-3.
  33. KAMERMAN, Jack. Death as intermission: the continuation of identity. In *Handbook of death and dying*. Vol. 1: The presence of death. California; London; New Delhi: Sage Publication, 2003, p. 302–306. ISBN 0761925147.
  34. KASPERAVIČIENĖ, Audronė; SURWIŁO, Jerzy. *Przechadzki po Wilnie. Zarzeczce. Cmentarz Bernardyński*. Wilno, 1997. 131 p.
  35. KAUNAS, Domas. Was uns die Grabmäler sagen. *Annaburger Annalen*, No. 3, (Bonn), 1995, p. 108–113.
  36. KIRKORAS, Adomas Honoris. *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*. Vilnius: Mintis, 1991. 281 p. ISBN 5-417-00514-2.
  37. KOLBUSZEWSKI, Jacek. *Cmentarze*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 1996. 366 p. ISBN 83 70235506.
  38. KOLBUSZEWSKI, Jacek. *Najpiękniejsze epitafia polskie*. Warszawa: Wydawnictwo Sport i Turystyka, 1989. 158 p. ISBN 83-217-2719-0.
  39. KRASIŃSKI, Adam Stanisław. Obywatelskość. In *Słownik Języka Polskiego*. T. 3. Warszawa, 1904, p. 539.
  40. KRZYŻANOWSKI, Julian. Gliński Antoni Józef. In *Polski Słownik biograficzny*. T. 8. Wrocław; Kraków; Warszawa, 1959–1960, p. 58–59. ISBN 83-0400148-9.

41. LAUČKAITĖ-SURGAILIENĖ, L. Neoromantizmas XX a. pradžios Vilniaus dailėje: šaltiniai. Iš *Romantizmas po romantizmo*. Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 2000, p. 63–70. ISBN 9986-638-15-1.
42. LE GOFF, Jacques. *Skaistyklės gimimas*. Vilnius: Baltos lankos, 2005. 478 p. ISBN 9955-23-013-4.
43. LE GOFF, Jacques. *Viduramžių vaizduotė*. Vilnius: Alma littera, 2003. 413 p. ISBN 9955-08-241-0.
44. LOTMAN, Jurij. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, 2004. 366 p. ISBN 9955-00-091-0.
45. MACEINA, Antanas. *Buržuazijos žlugimas*. Kaunas, 1940. 206 p.
46. MAKOWSKI, Stanisław. Słowacki Juliusz. In *Wielka encyklopedia PWN*. T. 25. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN SA, 2004, p. 229–230. ISBN 83-01-13357-0.
47. MAŁACHOWICZ, Edmund. *Cmentarz na Rosie. Od świtu do zmierzchu*. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, 2003. 130 p. ISBN 83-916663-7-9.
48. MAŁACHOWICZ, Edmund. *Cmentarz na Rosie w Wilnie*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1993. 458 p. ISBN 83-04-04036-6.
49. MAŁACHOWICZ, Edmund. *Wilno. Dzieje. Architektura. Cmentarze*. Wrocław, 1996. 601 p. ISBN 83-7085-182-7.
50. MATUŠAKAITĖ, Marija. *Išėjusiems atminti*: laidosena ir kapų ženklavimas LDK. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009. 351 p. ISBN 978-9955-854-19-7.
51. MEDIŠAUSKIENĖ, Zita. *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1998. 301 p. ISBN 9986-501-28-8.
52. MERKYS, Vytautas. Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2002, t. 20, p. 247–322.
53. PAKNYŠ, Mindaugas. Akmentašiai Vilniuje iki XVII a. vidurio. Iš *Dailės istorijos studijos*. T. 2: Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai. Vilnius, 2006, p. 30–45.
54. PAKNYŠ, Mindaugas. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* Vilnius: Aidai, 2008. 206 p. ISBN 978-9955-656-61-6.
55. PIVORAS, Saulius. *Lietuvių ir latvių pilietinės savimonės raida XVIII a. pabaiga–XIX a. pirmoji pusė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2000. 149 p. ISBN 9986-501-42-3.
56. PURVINAS, Martynas; PURVINIENĖ, Marija. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai*: mokslo monografija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2010. 463 p. ISBN 978-9955-25-901-5.
57. SELIGMAN, Adam B. *Pilietinės visuomenės idėja*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. 283 p. ISBN 9986-39-317-5.
58. SENKUS, Vladas. Globalizacija ir patriotizmas: tarp realybės ir perspektyvos. Iš *Tautiškumas ir pilietiškumas*: atskirtis ar dermė. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, p. 29–36. ISBN 978-9955-20-173-1.
59. SYRNICKA, Krystyna. *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie*: Tradycja i współczesność. Wilno; Lublin, 2001. 327 p. ISBN 89-909111-7-5.
60. SZYMAŃSKI, Józef. *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa, 2008. 764 p. ISBN 978-83-01-14159-2.
61. ŠIRMULIS, Alfredas. *Lietuvių liaudies akmeniniai memorialiniai paminklai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 1993. 213 p. ISSN 1392-0316.
62. TAMOŠAITIS, Regimantas. Romantizmo paradigma epochų perspektyvoje. *Metai*, 1995, nr. 1, p. 102–111.
63. VAIŠVILAITĖ, Irena. *Baroko pradžia Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008. 131 p. ISSN 1392-0316.
64. VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. Baroko žmogaus paveikslas laidotuvių pamoksluose: tarp tikrovės ir idealybės. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 18,

- 2004, p. 188–210. ISBN 9955-475-85-4.
65. VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija.
LDK katalikiškasis baroko pamokslas: tarp ars vivendi ir ars moriendi. Vilnius, 2008. 270 p. ISBN 978-9955-698-86-9.
66. WEPSIĘĆ, Jan. Bychowiec Józef Władysław. In *Polski słownik biograficzny*. T. 3. Kraków, 1937, p. 158–159. ISBN 83-0400148-9.
67. ŻYWCZYŃSKI, Mieczysław. Krasieński Adam Stanisław. In *Polski Słownik Biograficzny*. T. 15. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970, p. 166–168. ISBN 83-0400148-9.
68. ŽEIMANTAS, Vytautas. Adomas Stankevičius – kunigas, rašytojas, baltarusių atgimimo veikėjas. *XXI amžius* [interaktyvus], nr. 80, 2009, lapkr. 13 [žiūrėta 2012 m. balandžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2009/11/13/atmi_02.html>.
69. СМОЛЕНЧУК, Алесь. Попытки введения русского языка в католическое богослужение в Минской и Виленской диоцезиях 60–70-е гг. XIX в. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2002, t. 20, p. 141–154. ISSN 1392-0502.

IMAGE OF PERSON IN 19TH CENTURY TOMBSTONE
EPITAPHS FOUND IN VILNIUS CEMETERIES:
DIMENSION OF COMMUNICATION

Kšištof Tolkačevski

Summary

Epitaph as a research source has attracted the attention of historians, art historians, architects, linguists, etc. All these scientists usually investigate epitaph within their field of interest. However, semantic interpretation of an epitaph's text enables us to gain more insights into its nature. An epitaph can be considered in the context of the Communication Sciences as a communication tool because it conveys a certain message. Its primary purpose was to perpetuate and glorify the deceased by naming his/her virtues. It provides great opportunity to reconstruct not only the image of the person that lived in the period explored by using the features named. Furthermore, by reconstructing the social context of the person described in the epitaph we can better understand broader social-political settings of that time. Secondly, despite the fact that in the course of time an epitaph had slightly changed its structure and content, the purpose of devotion remained. In the text of the epitaph, a passer-by was asked politely in the name of a buried man to pray for his/her soul. The tradition to believe that prayers could relieve the suffering of a soul in purgatory and reach salvation was widely spread in the 14th–19th centuries. Last but not least, epitaphs were supposed to make an impact on the younger generation by presenting the virtues of a deceased man, inscribed in the text on the tomb.

The last objective makes epitaph an exclusive means of communication, as in a certain region or in a particular society it becomes a carrier of information from one generation to the next. The text written (encoded) by one generation with the code that is used in a restricted area (e.g., the

dates or shortenings, important for that region, etc.) is decoded by the next generation. The conveyed message was intended to instill and foster the values in the new generation. Due to all the above mentioned purposes of an epitaph, it can be called a multi-message.

The 19th century is important in the history of the European cemeteries, as it was a period of massive establishment of cemetery sites outside the cities. As a result, solid monuments were built, with epitaphs inscribed on them. From then onwards not only the nobles were those who could afford to build an epitaph, but local citizens as well. Many of these tombstones from the nineteenth century have survived to the present day. Therefore, epitaphs of the 19th century are a great source revealing the image of the 19th century townsman. The main virtues that dominate in the texts of epitaphs, are related to being the patriot, who defends the Native land and responsibly fulfills his/her duties. One of the most important duties was to care for the family. In spite of the fact that the texts of epitaphs in the nineteenth century were copied on a mass scale, in many ways they preserved their exceptionality. However, the texts of epitaphs should be treated with responsibility, as in many cases epitaphs show the image of an ideal man.

[teikta 2013 m. vasario mėn.]